Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΑΝΤΟΥ
της 4ης Οκτωβρίου 2024[1]

Υπόθεση C-365/23 [Arce][i]

SIA «A»
κατά
C,
D,
E

[αίτηση του Augstākā tiesa (Senāts)
(Ανωτάτου Δικαστηρίου, Λεττονία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Άρθρο 1 – Πεδίο εφαρμογής – Άρθρο 2, στοιχείο β′ – Έννοια του "καταναλωτή" – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Άρθρο 5 – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Άρθρο 8α – Σύμβαση προσχώρησης – Σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία παρόχου υπηρεσιών αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας και ανήλικου αθλητή της κατηγορίας "ελπίδων", εκπροσωπούμενου από τους γονείς του – Ρήτρα προβλέπουσα την υποχρέωση καταβολής στον επαγγελματία αμοιβής ίσης με το 10 % των εσόδων του αθλητή κατά τα δεκαπέντε επόμενα έτη – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 17 – Δικαίωμα ιδιοκτησίας – Άρθρο 24 – Δικαιώματα του παιδιού»

I. Εισαγωγή

1. Η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, στοιχείο β′, του άρθρου 3, παράγραφος 1, του άρθρου 4, παράγραφος 2, του άρθρου 5, του άρθρου 6, παράγραφος 1, και του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ[2] σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, υπό το πρίσμα του άρθρου 17, παράγραφος 1, και του άρθρου 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

[i] Η ονομασία που έχει δοθεί στην παρούσα υπόθεση είναι πλασματική. Δεν αντιστοιχεί στο πραγματικό όνομα κανενός διαδίκου.

[2] Οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011 (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64).

2. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς η οποία ανέκυψε μεταξύ, αφενός, της A, εταιρίας περιορισμένης ευθύνης του λεττονικού δικαίου συσταθείσας με σκοπό τη διασφάλιση της ανάπτυξης αθλητών στη Λεττονία (στο εξής: εταιρία A), και, αφετέρου, των φυσικών προσώπων C, ανήλικου ερασιτέχνη αθλητή υπαγόμενου στην κατηγορία των «ελπίδων», και D και E, γονέων του C (στο εξής: γονείς), με αντικείμενο την είσπραξη από την εταιρία A της οφειλόμενης από τον C αμοιβής ως αντάλλαγμα για την παροχή των υπηρεσιών που προβλέπονταν σε σύμβαση παροχής υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας αθλητή που συνήφθη στις 14 Ιανουαρίου 2009 μεταξύ της εταιρίας A, αφενός, και του C και των γονέων του, αφετέρου (στο εξής: επίδικη σύμβαση).

3. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υπόθεσης, το Δικαστήριο θα εξετάσει τη δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών, και ειδικότερα της οδηγίας 93/13, σε σύμβαση όπως η επίδικη, στην ιδιαίτερη περίπτωση καταναλωτή αρχικώς ανήλικου και εκπροσωπούμενου από τους γονείς του, ο οποίος, κατά τη διάρκεια ισχύος της σύμβασης ενηλικιώθηκε και έγινε επαγγελματίας αθλητής. Η απόφαση που θα εκδοθεί, με την οποία θα οριοθετηθεί το πεδίο εφαρμογής της προμνησθείσας οδηγίας, θα έχει αναμφίβολα συνέπειες στο περιεχόμενο του συγκεκριμένου είδους συμβάσεων, σε τομείς και πέραν του αθλητισμού.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η οδηγία 93/13

4. Η δέκατη, η δέκατη τρίτη και η δέκατη έκτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 διαλαμβάνουν τα εξής:

«[εκτιμώντας] ότι είναι δυνατόν να επιτευχθεί αποτελεσματικότερη προστασία των καταναλωτών με τη θέσπιση ενιαίων κανόνων σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες· ότι αυτοί οι κανόνες πρέπει να εφαρμόζονται σε κάθε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή· ότι, συνεπώς, εξαιρούνται από την παρούσα οδηγία οι συμβάσεις εργασίας, οι συμβάσεις που αφορούν κληρονομικά δικαιώματα, οι συμβάσεις οικογενειακού δικαίου καθώς και οι συμβάσεις που αφορούν τη σύσταση και το καταστατικό εταιριών·

[…]

[εκτιμώντας] ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες· ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάγονται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα· ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση "νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" που αναφέρονται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως·

[…]

[εκτιμώντας] ότι η βάσει των καθορισθέντων γενικών κριτηρίων […] εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών, ιδίως στις επαγγελματικές δραστηριότητες δημοσίου δικαίου που παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό λαμβάνοντας υπόψη την ταυτότητα συμφερόντων με τους χρήστες, πρέπει να συμπληρώνεται από κάποιο μέσο γενικής αξιολόγησης των διαφόρων εμπλεκομένων συμφερόντων· ότι αυτό αποτελεί την απαίτηση καλής πίστης· ότι, κατά την εκτίμηση της καλής πίστης, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκατέρου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιονδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή· ότι αυτή η απαίτηση μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα.»

5. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας έχει ως εξής:

«Η παρούσα οδηγία έχει αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.»

6. Κατά το άρθρο 2, στοιχείο β′, της ίδιας οδηγίας, ως «καταναλωτής» νοείται «κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο […] ενεργεί για σκοπούς οι οποίοι είναι άσχετοι με τις επαγγελματικές του δραστηριότητες». Δυνάμει του άρθρου 2, στοιχείο γ′, της ως άνω οδηγίας, ως «επαγγελματίας» νοείται «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που […] ενεργεί στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, είτε δημόσια[ς] είτε ιδιωτικής».

7. Το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.

[…]»

8. Το άρθρο 4 της οδηγίας ορίζει τα εξής:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω

σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της συμβάσεως ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

9. Το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι, «[σ]την περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο».

10. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

11. Το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13 ορίζει ότι «[τ]α κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την [εν λόγω] οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις, σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή».

12. Το άρθρο 8α, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Εάν κράτος μέλος εγκρίνει διατάξεις δυνάμει του άρθρου 8, ενημερώνει σχετικώς την Επιτροπή, καθώς και για κάθε μεταγενέστερη μεταβολή, ειδικότερα εφόσον οι εν λόγω διατάξεις:

– επεκτείνουν το τεστ αθέμιτων πρακτικών σε ατομικά συμφωνούμενους συμβατικούς όρους ή στην επάρκεια της τιμής ή της αμοιβής ή

– περιέχουν καταλόγους συμβατικών όρων που πρέπει να θεωρούνται ως αθέμιτοι.»

2. Η οδηγία 2005/29/ΕΚ

13. Το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 2005/29/ΕΚ [3] έχει ως εξής:

«Εμπορικές πρακτικές που ενδέχεται να στρεβλώνουν ουσιωδώς την οικονομική συμπεριφορά μόνο μιας σαφώς προσδιοριζόμενης ομάδας καταναλωτών που είναι ιδιαιτέρως ευάλωτοι ως προς την πρακτική αυτή ή ως προς το συγκεκριμένο προϊόν λόγω πνευματικής ή σωματικής αναπηρίας, ηλικίας ή ακρισίας, με τέτοιο τρόπο ώστε ο εμπορευόμενος να μπορεί ευλόγως να το προβλέψει, εκτιμώνται υπό το πρίσμα του μέσου μέλους της συγκεκριμένης ομάδας. Αυτό ισχύει υπό την επιφύλαξη της κοινής και θεμιτής διαφημιστικής πρακτικής της διατύπωσης δηλώσεων που ενέχουν υπερβολές ή δηλώσεων οι οποίες δεν αναμένεται να εκληφθούν, ως έχουν, εν τη κυριολεξία τους.»

[3] Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ και 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου («Οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές») (ΕΕ 2005, L 149, σ. 22, στο εξής: οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές).

Β. Το λεττονικό δίκαιο

1. Ο αστικός κώδικας

14. Το άρθρο 186 του Latvijas Republikas Civillikums (αστικού κώδικα της Δημοκρατίας της Λεττονίας, στο εξής: αστικός κώδικας), της 20ής Φεβρουαρίου 1937[4], ορίζει ότι «[ο]ι γονείς εκπροσωπούν από κοινού τα τέκνα τους στις προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις τους (από κοινού εκπροσώπηση)».

15. Κατά το άρθρο 223 του αστικού κώδικα, «[ο] πατέρας και η μητέρα είναι οι φυσικοί κηδεμόνες των ανήλικων τέκνων τους δυνάμει του δικαιώματός τους επιμέλειας και κηδεμονίας».

16. Το άρθρο 293 του κώδικα αυτού προβλέπει τα εξής:

«Ο κηδεμόνας δύναται να συνάπτει, προς όφελος του ανηλίκου, κάθε είδους σύμβαση που αφορά τις υποθέσεις του ανηλίκου καθώς και να λαμβάνει και να πραγματοποιεί πληρωμές. Κάθε τέτοια πράξη δεσμεύει τον ανήλικο, εφόσον ο κηδεμόνας ενήργησε καλόπιστα και εντός των ορίων της χρηστής οικονομικής διαχείρισης, χωρίς να δεσμεύει τον ανήλικο μετά την ενηλικίωσή του, εκτός εάν συντρέχουν ιδιαίτερες ανάγκες.»

17. Κατά το άρθρο 1408 του αστικού κώδικα, «[ο]ι ανήλικοι στερούνται δικαιοπρακτικής ικανότητας».

2. Ο νόμος περί προστασίας των δικαιωμάτων των καταναλωτών

18. Το άρθρο 1 («Ορισμοί») του Patērētāju tiesību aizsardzības likums (νόμου περί προστασίας των δικαιωμάτων των καταναλωτών), της 1ης Απριλίου 1999[5], όπως ίσχυε κατά τη ημερομηνία σύναψης της επίδικης σύμβασης, όριζε στα σημεία 3 και 4 τις ακόλουθες έννοιες:

«καταναλωτής: κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο δηλώνει τη βούληση να αποκτήσει, αποκτά ή μπορεί να αποκτήσει ή να χρησιμοποιήσει αγαθά ή υπηρεσίες για σκοπό άσχετο με την οικονομική ή επαγγελματική δραστηριότητά του·

πάροχος υπηρεσιών: κάθε πρόσωπο το οποίο, κατά την άσκηση της οικονομικής ή επαγγελματικής δραστηριότητάς του, παρέχει υπηρεσία σε καταναλωτή· […]».

19. Το άρθρο 6 («Καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες») του ίδιου νόμου, όπως ίσχυε κατά την ημερομηνία σύναψης της επίδικης σύμβασης, όριζε τα εξής:

«[…]

(2) Οι ρήτρες της σύμβασης πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

(3) Συμβατικός όρος ο οποίος δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης είναι καταχρηστικός εάν, σε αντίθεση με την απαίτηση καλής πίστης, προκαλεί σημαντικές

[4] *Valdības Vēstnesis*, 1937, αριθ. 41.

[5] *Latvijas Vēstnesis*, 1999, αριθ. 104/105.

ανισορροπίες στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ενδιαφερομένων μερών που προκύπτουν από τη σύμβαση, σε βάρος του καταναλωτή.

[…]

(8) Οι καταχρηστικές ρήτρες που περιέχονται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ παραγωγού, επαγγελματία ή παρόχου υπηρεσιών, αφενός, και καταναλωτή, αφετέρου, είναι άκυρες από τη σύναψη της σύμβασης, πλην όμως η σύμβαση παραμένει σε ισχύ εάν μπορεί να υπάρξει χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.

[…]»

20. Το άρθρο 6, παράγραφος 2^2, του ίδιου νόμου, με το οποίο μεταφέρθηκε στο λεττονικό δίκαιο το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, όπως ίσχυε την 1η Ιουλίου 2014, διελάμβανε τα εξής:

«Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται στις συμβατικές ρήτρες που καθορίζουν το αντικείμενο της σύμβασης και το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής ή της αμοιβής, αφενός, και του αγαθού ή της υπηρεσίας, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. […]»

III. Η διαφορά της κύριας δίκης, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

21. Σκοπός της A, εταιρίας περιορισμένης ευθύνης του λεττονικού δικαίου, είναι η διασφάλιση της ανάπτυξης των αθλητών στη Λεττονία. Προς τούτο, η A προσφέρει στους αθλητές συνδυασμένες υπηρεσίες για την ανάπτυξη των επαγγελματικών ικανοτήτων και της σταδιοδρομίας τους μέσω της σύναψης συμβάσεων οι οποίες προβλέπουν υποχρέωση μελλοντικής πληρωμής, υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

22. Στις αρχές του 2009 ο C, φυσικό πρόσωπο, ήταν ανήλικος νεαρός καλαθοσφαιριστής, ηλικίας 17 ετών, ο οποίος δεν είχε ξεκινήσει ακόμη την επαγγελματική σταδιοδρομία του (επομένως, δεν απασχολούνταν σε οποιονδήποτε σύλλογο).

23. Στις 14 Ιανουαρίου 2009 η εταιρία A, αφενός, και ο C και οι γονείς του, αφετέρου, συνήψαν την επίδικη σύμβαση προς όφελος του C. Σκοπός της σύμβασης ήταν να διασφαλιστεί η επιτυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία του C στο άθλημα της καλαθοσφαίρισης. Η σύμβαση είχε διάρκεια δεκαπέντε ετών, ήτοι έως τις 14 Ιανουαρίου 2024.

24. Στο πλαίσιο αυτό, η σύμβαση προέβλεπε ότι η εταιρία A παρείχε στον C ευρύ φάσμα υπηρεσιών[6]. Δυνάμει της ρήτρας 6.1 της σύμβασης (στο εξής: επίδικη ρήτρα), ο C δεσμεύθηκε να καταβάλει ως αντάλλαγμα στην εταιρία A αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % του συνόλου των καθαρών εσόδων του, κατά τη διάρκεια της επίδικης σύμβασης, από δραστηριότητες άσκησης του

[6] Οι προτεινόμενες από την εταιρία A παροχές περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, υπηρεσίες κατάρτισης και προπόνησης, αθλιατρικής και αθλητικής ψυχολογικής στήριξης, μέτρα στήριξης της σταδιοδρομίας (ήτοι κατάρτιση, εφαρμογή και παρακολούθηση σχεδίου σταδιοδρομίας και σύναψη συμβάσεων μεταξύ του αθλητή και των συλλόγων) καθώς και στήριξη στον τομέα της εμπορικής προώθησης και νομικές και λογιστικές υπηρεσίες.

αθλήματος, διαφήμισης, εμπορικής προώθησης και εμφάνισης στα μέσα ενημέρωσης, προσαυξημένη κατά τον ισχύοντα στη Λεττονία φόρο προστιθέμενης αξίας, υπό τον όρο ότι τα εν λόγω έσοδα θα ανέρχονταν σε τουλάχιστον 1 500 ευρώ μηνιαίως.

25. Από τα στοιχεία που διαβίβασε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι η προμνησθείσα ρήτρα είχε συνταχθεί εκ των προτέρων από την εταιρία A και δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Πρόκειται, επομένως, περί συμβάσεως προσχώρησης, την οποία συνήψαν, υπό τους ίδιους όρους, και άλλοι νεαροί αθλητές.

26. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το 2009 και το 2010 η εταιρία A παρέσχε στον C υπηρεσίες στήριξης της αθλητικής ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας κατά τα προβλεπόμενα στην επίδικη σύμβαση, μεταξύ άλλων, ατομικές και ομαδικές προπονήσεις, υπό την επίβλεψη ειδικών, οι οποίες απαίτησαν την καταβολή χρηματικών ποσών εκ μέρους της εταιρίας αυτής. Μολονότι ο C δεν έκανε χρήση του συνόλου των προτεινόμενων υπηρεσιών, η εταιρία A υποστηρίζει ότι ο C και οι γονείς του παρέβησαν τους όρους της σύμβασης διότι δεν της κατέβαλαν την προβλεπόμενη για τις παρασχεθείσες υπηρεσίες αμοιβή.

27. Δεδομένου ότι τα έσοδα του C, ο οποίος έγινε εν τω μεταξύ επαγγελματίας καλαθοσφαιριστής, από συμβάσεις συναφθείσες με αθλητικούς συλλόγους, ανήλθαν συνολικά σε 16 637 779,90 ευρώ κατά τη σχετική περίοδο, ο C όφειλε να καταβάλει στην εταιρία A το 10 % του εν λόγω ποσού, ήτοι ποσό 1 663 777,99 ευρώ.

28. Στις 29 Ιουνίου 2020 η εταιρία A άσκησε αγωγή κατά του C και των γονέων του με αίτημα την καταβολή της προβλεπόμενης στην επίδικη σύμβαση αμοιβής.

29. Το πρωτοδικείο και το εφετείο απέρριψαν τα αιτήματα της εταιρίας A με το σκεπτικό, μεταξύ άλλων, ότι η επίδικη σύμβαση δεν ήταν σύμφωνη προς τις εθνικές διατάξεις για την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών και ότι η επίδικη ρήτρα ήταν καταχρηστική.

30. Η εταιρία A άσκησε αναίρεση ενώπιον του Augstākā tiesa (Senāts) (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Λεττονία), αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι οι διατάξεις για την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών δεν εφαρμόζονται στην υπό κρίση υπόθεση, δεδομένου ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι η επίδικη σύμβαση περιλαμβάνεται στις συμβάσεις για αθλητές της κατηγορίας «ελπίδων», στις οποίες δεν έχουν εφαρμογή οι εν λόγω διατάξεις. Με την αίτηση αναιρέσεως, η εταιρία A ζήτησε επίσης την υποβολή στο Δικαστήριο αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

31. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει την έννοια του «καταναλωτή» χωρίς, όμως, να έχει εξετάσει έως τώρα, στο πλαίσιο της νομολογίας του, τη δυνατότητα εφαρμογής των κανόνων για την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών στον τομέα του αθλητισμού.

32. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι υφίσταται τέτοια δυνατότητα. Συγκεκριμένα, ελλείψει ειδικής ρύθμισης που θα τις απέκλειε από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, οι συμβάσεις που συνάπτονται στον τομέα του αθλητισμού, σύμφωνα με τις διατάξεις της εν λόγω οδηγίας, μπορούν να χαρακτηριστούν ως «συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή».

33. Εξάλλου, κατά το αιτούν δικαστήριο, είναι αλυσιτελές το γεγονός ότι η δραστηριότητα του νεαρού αθλητή απέκτησε μόνον μεταγενέστερα επαγγελματικό κατ' ουσίαν χαρακτήρα, το δε γεγονός αυτό δεν μπορεί να στερήσει αφ' εαυτού από τον λήπτη των υπηρεσιών το δικαίωμα να επικαλεστεί την ιδιότητα του «καταναλωτή» κατά την έννοια της οδηγίας 93/13[7].

34. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι η αναγκαιότητα υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με το αν οι προβλεπόμενες στην οδηγία 93/13 απαιτήσεις προστασίας των καταναλωτών έχουν εφαρμογή στο συγκεκριμένο είδος συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ νεαρών αθλητών και αθλητικών συλλόγων είναι επίσης πρόδηλη λόγω των διαφορών που παρατηρούνται στη νομολογία των κρατών μελών της Ένωσης[8].

35. Στο πλαίσιο αυτό, το Augstākā tiesa (Senāts) (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της [οδηγίας 93/13] σύμβαση παροχής υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας αθλητή συναφθείσα μεταξύ, αφενός, επαγγελματία που ασκεί την επαγγελματική δραστηριότητά του στον τομέα της ανάπτυξης και της προπόνησης αθλητών και, αφετέρου, ανηλίκου εκπροσωπούμενου από τους γονείς του ο οποίος, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, δεν ασκούσε επαγγελματική δραστηριότητα στον τομέα του οικείου αθλήματος;

2) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, αντιβαίνει στην οδηγία 93/13 εθνική νομολογία η οποία ερμηνεύει τη νομοθεσία περί μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη υπό την έννοια ότι οι διατάξεις για την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών που περιέχονται στην εν λόγω οδηγία εφαρμόζονται επίσης στις εν λόγω συμβάσεις;

3) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, μπορεί εθνικό δικαστήριο να διαπιστώσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα, κατά το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13, συμβατικής ρήτρας η οποία ορίζει ότι, για την παροχή των υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας σε συγκεκριμένο άθλημα που προσδιορίζονται στη σύμβαση, ο νεαρός αθλητής δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα 15 επόμενα έτη και να μη θεωρήσει ότι η εν λόγω ρήτρα καταλέγεται σε εκείνες ο καταχρηστικός χαρακτήρας των οποίων δεν εκτιμάται δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13;

[7] Επομένως, η υπό κρίση υπόθεση διαφοροποιείται, κατά το αιτούν δικαστήριο, από τις υποθέσεις που αφορά η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων περί καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας [βλ. αποφάσεις της 25ης Ιανουαρίου 2018, Schrems (C-498/16, EU:C:2018:37, σκέψεις 31, 38 και 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 10ης Δεκεμβρίου 2020, Personal Exchange International (C-774/19, EU:C:2020:1015, σκέψεις 40 και 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)].

[8] Πρβλ., όσον αφορά τη σημασία διασφάλισης ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2021, Consorzio Italian Management και Catania Multiservizi (C-561/19, EU:C:2021:799, σκέψη 49). Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διαθέτει το αιτούν δικαστήριο, το cour d'appel de Paris (εφετείο Παρισιού, Γαλλία) αποφάνθηκε, με απόφαση της 23ης Μαΐου 2019, ότι καλαθοσφαιριστής ο οποίος, υπό την ιδιότητα μελλοντικού παίκτη, είχε συνάψει σύμβαση παροχής υπηρεσιών με αθλητικό μεσάζοντα, δυνάμει της οποίας ο μεσάζων δεσμευόταν να διαπραγματευθεί με τους αθλητικούς συλλόγους, για λογαριασμό του αθλητή, τη σύναψη σύμβασης με τον αθλητή με αντάλλαγμα την υποχρέωση του αθλητή να καταβάλει στον εν λόγω μεσάζοντα ορισμένο ποσό που αντιστοιχούσε σε μέρος των εσόδων από τις συμβάσεις που θα συνάπτονταν στο πλαίσιο της εν λόγω συνεργασίας, ενήργησε ως καταναλωτής και όχι ως επαγγελματίας (CA Paris, 2, 23.05.2019, αριθ. 1602277). Αντιθέτως, με απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2002, το Oberlandesgericht München (εφετείο αστικών και ποινικών υποθέσεων Μονάχου, Γερμανία) έκρινε, σε διαφορά μεταξύ νεαρού αντισφαιριστή και αθλητικού μεσάζοντα η οποία ανέκυψε από ανάλογη σύμβαση παροχής υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ των διαδίκων της υπό εξέταση υπόθεσης, ότι δεν ήταν δυνατή η εφαρμογή των εθνικών κανόνων για την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών στην εν λόγω έννομη σχέση (OLG München, 07.11.2002 – 19 U 3238/02).

4) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να θεωρηθεί διατυπωμένη με σαφή και κατανοητό τρόπο, κατά την έννοια του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13, συμβατική ρήτρα η οποία ορίζει ότι, για την παροχή των υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας αθλητή που προσδιορίζονται στη σύμβαση, ο νεαρός αθλητής δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα 15 επόμενα έτη, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, ο νεαρός αθλητής δεν διέθετε σαφείς πληροφορίες σχετικά με την αξία της παρεχόμενης υπηρεσίας ούτε σχετικά με το ποσό που θα έπρεπε να καταβάλει για την εν λόγω υπηρεσία, οι οποίες θα του παρείχαν τη δυνατότητα να αξιολογήσει τις οικονομικές συνέπειες που η εν λόγω σύμβαση μπορούσε να έχει για αυτόν;

5) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι συμβατική ρήτρα η οποία ορίζει ότι, για την παροχή των υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας αθλητή που προσδιορίζονται στη σύμβαση, ο νεαρός αθλητής δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα 15 επόμενα έτη συνιστά, κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ρήτρα η οποία δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση, λαμβανομένου υπόψη ότι η συγκεκριμένη διάταξη δεν συνδέει την αξία της παρεχόμενης υπηρεσίας με το κόστος που συνεπάγεται για τον καταναλωτή;

6) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, θα αντιβαίνει στις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 απόφαση εθνικού δικαστηρίου με την οποία το ύψος του ποσού που ο καταναλωτής υποχρεούται να καταβάλει στον πάροχο υπηρεσιών μειώνεται στο ύψος των πραγματικών δαπανών που ο πάροχος υπηρεσιών πραγματοποίησε κατά την παροχή των υπηρεσιών στον καταναλωτή δυνάμει της σύμβασης;

7) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, και εάν η συμβατική ρήτρα που ορίζει ότι, για την παροχή των υπηρεσιών στήριξης της ανάπτυξης και της σταδιοδρομίας αθλητή που προσδιορίζονται στη σύμβαση, ο νεαρός αθλητής δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα 15 επόμενα έτη δεν υπόκειται σε εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, μπορεί το εθνικό δικαστήριο, το οποίο διαπιστώνει ότι το ύψος της αμοιβής είναι προδήλως δυσανάλογο προς τη συνεισφορά του παρόχου υπηρεσιών, να αποφανθεί, παρά ταύτα, ότι η εν λόγω συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική δυνάμει του εθνικού δικαίου;

8) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο έβδομο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να ληφθούν υπόψη, σε περίπτωση σύμβασης συναφθείσας με καταναλωτή πριν από την έναρξη ισχύος του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13, οι πληροφορίες που το κράτος μέλος κοινοποίησε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή βάσει του άρθρου 8α της εν λόγω οδηγίας όσον αφορά τις διατάξεις που το κράτος μέλος θέσπισε δυνάμει του άρθρου 8 της ίδιας οδηγίας και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, περιορίζεται η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων από τις πληροφορίες που κοινοποίησε το εν λόγω κράτος μέλος δυνάμει του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13 όταν το κράτος μέλος έχει δηλώσει ότι η νομοθεσία του δεν βαίνει πέραν των προβλεπομένων από τους ελάχιστους κανόνες που θεσπίζονται στην εν λόγω οδηγία;

9) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, ποια η σημασία, υπό το πρίσμα του άρθρου 17, παράγραφος 1, του Χάρτη, σε συνδυασμό με το άρθρο 24 αυτού, για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί μεταφοράς στην εθνική έννομη τάξη των διατάξεων της οδηγίας 93/13, του γεγονότος ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίμαχης σύμβασης παροχής υπηρεσιών, διάρκειας δεκαπέντε ετών, ο νεαρός αθλητής ήταν ανήλικος και, επομένως, η εν λόγω σύμβαση συνήφθη από τους γονείς του εξ ονόματος του ανηλίκου, θεσπίζοντας για τον ανήλικο την υποχρέωση καταβολής αμοιβής ανερχόμενης στο 10 % του συνόλου των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα 15 επόμενα έτη;

10) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, λαμβανομένου υπόψη ότι οι αθλητικές δραστηριότητες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, προσβάλλει τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του Χάρτη, σε συνδυασμό με το άρθρο 24 αυτού, παράγραφος 2, σύμβαση παροχής υπηρεσιών διάρκειας δεκαπέντε ετών συναφθείσα με ανήλικο αθλητή – από τους γονείς του εξ ονόματος του αθλητή– με την οποία ο ανήλικος αναλαμβάνει την υποχρέωση καταβολής αμοιβής ανερχόμενης στο 10 % του συνόλου των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα δεκαπέντε επόμενα έτη;»

36. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν ενώπιον του Δικαστηρίου η εταιρία A, ο C, η Λεττονική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι ως άνω μετέχοντες στη διαδικασία, καθώς και οι γονείς, οι οποίοι δεν είχαν υποβάλει γραπτές παρατηρήσεις, ανέπτυξαν επίσης προφορικώς τις παρατηρήσεις τους και απάντησαν στις ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο προς προφορική απάντηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη στις 13 Ιουνίου 2024.

IV. Ανάλυση

A. Επί του παραδεκτού ορισμένων προδικαστικών ερωτημάτων

37. Με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η εταιρία A προέβαλε ένσταση απαραδέκτου του τρίτου, του τέταρτου, του πέμπτου, του έβδομου, του ένατου και του δέκατου προδικαστικού ερωτήματος, καθότι, πρώτον, με το τρίτο, το τέταρτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν από το Δικαστήριο να εφαρμόσει και όχι να ερμηνεύσει το δίκαιο της Ένωσης, μεταξύ άλλων, εκτιμώντας, αφενός, αν πρέπει να θεωρηθεί ότι οι ρήτρες περί καθορισμού της αμοιβής εμπίπτουν όχι στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 αλλά στο άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας (τρίτο προδικαστικό ερώτημα) και, αφετέρου, αν οι εν λόγω ρήτρες είναι σύμφωνες προς τις απαιτήσεις του άρθρου 5 και του άρθρου 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας (τέταρτο και πέμπτο προδικαστικό ερώτημα), δεύτερον, το έβδομο προδικαστικό ερώτημα είναι υποθετικής φύσεως και, τέλος, τρίτον, το ένατο και το δέκατο προδικαστικό ερώτημα είναι υπέρμετρα αόριστα και συνιστούν αίτημα για τη διατύπωση συμβουλευτικής γνώμης.

38. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, ο εθνικός δικαστής, ο οποίος έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη για τη δικαστική απόφαση που πρόκειται να εκδοθεί, είναι αποκλειστικώς αρμόδιος να εκτιμήσει, με γνώμονα τις ιδιαιτερότητες της υπόθεσης της κύριας δίκης, αν τα ερωτήματα τα οποία υποβάλλει στο Δικαστήριο είναι λυσιτελή. Εφόσον τα υποβαλλόμενα προδικαστικά ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία ή το κύρος κανόνα του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο είναι κατ' αρχήν υποχρεωμένο να αποφανθεί. Ως εκ τούτου, ένα προδικαστικό ερώτημα που αφορά το δίκαιο της

Ένωσης είναι κατά τεκμήριο λυσιτελές. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί τέτοιου ερωτήματος μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν [9].

39. Εν προκειμένω, όμως, διαπιστώνεται ότι η απόφαση περί παραπομπής εκθέτει με αρκούντως λεπτομερή τρόπο το νομικό και πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η υπόθεση της κύριας δίκης, τα δε στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο καθιστούν δυνατή την εξακρίβωση του περιεχομένου των υποβαλλόμενων προδικαστικών ερωτημάτων και τη διαπίστωση ότι τα εν λόγω ερωτήματα δεν είναι άσχετα με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ούτε υποθετικής φύσεως. Ειδικότερα, αφενός, όσον αφορά το τρίτο, το τέταρτο, το πέμπτο, το ένατο και το δέκατο προδικαστικό ερώτημα, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί διευκρινίσεις σχετικά με την έννοια και την εμβέλεια πλειόνων διατάξεων της οδηγίας 93/13, προκειμένου να εξακριβώσει αν μπορεί να διενεργήσει έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίδικης ρήτρας κατ' εφαρμογήν της εν λόγω οδηγίας. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο δεν ζητεί από το Δικαστήριο να εφαρμόσει τις προμνησθείσες διατάξεις στα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης ούτε να υποκαταστήσει με τη δική του εκτίμηση εκείνη του αιτούντος δικαστηρίου, κάτι το οποίο, εν πάση περιπτώσει, δεν θα μπορούσε να πράξει [10]. Αφετέρου, όσον αφορά την υποθετική φύση του έβδομου προδικαστικού ερωτήματος, η οποία προκύπτει, κατά την εταιρία Α, από το γεγονός ότι στο λεττονικό δίκαιο δεν προβλέπεται δυνατότητα διαπίστωσης του υπέρμετρου χαρακτήρα της απόδοσης μιας επένδυσης, αρκεί η υπόμνηση ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, οι αρμοδιότητες του Δικαστηρίου και εκείνες του αιτούντος δικαστηρίου είναι σαφώς χωριστές και μόνο στο τελευταίο απόκειται να ερμηνεύσει την εθνική νομοθεσία [11].

40. Υπό τις συνθήκες αυτές, φρονώ ότι τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο είναι στο σύνολό τους παραδεκτά.

Β. Επί της ουσίας

41. Εκτιμώντας ότι το πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η υπόθεση της κύριας δίκης εγείρει ορισμένα ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της οδηγίας 93/13, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα τα οποία, ως εκ του αντικειμένου τους, αφορούν διάφορες πτυχές της εν λόγω οδηγίας που μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

– το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 (πρώτο προδικαστικό ερώτημα)·

– την επέκταση του πεδίου εφαρμογής σε σχέση με το ελάχιστο επίπεδο προστασίας που παρέχει η εν λόγω οδηγία (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα) και τις λεπτομέρειες εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της ίδιας οδηγίας (έβδομο και όγδοο προδικαστικό ερώτημα)·

[9] Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 29ης Ιουνίου 2023, International Protection Appeals Tribunal κ.λπ. (Επίθεση στο Πακιστάν) (C-756/21, EU:C:2023:523, σκέψεις 35 και 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[10] Πρβλ. απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2017, Banco Primus (C-421/14, στο εξής: απόφαση Banco Primus, EU:C:2017:60, σκέψη 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[11] Βλ. απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2013, Križan κ.λπ. (C-416/10, EU:C:2013:8, σκέψη 58 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

– τη μεταχείριση των συμβατικών ρητρών που αφορούν «το κύριο αντικείμενο της σύμβασης» ή «την τιμή και την αμοιβή» κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας (τρίτο προδικαστικό ερώτημα)·

– την απαίτηση «διαφάνειας» κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, και του άρθρου 5 της ίδιας οδηγίας (τέταρτο προδικαστικό ερώτημα)·

– την εκτίμηση της «σημαντικής ανισορροπίας» στο πλαίσιο της εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (πέμπτο προδικαστικό ερώτημα)·

– τις συνέπειες που απορρέουν από τον χαρακτηρισμό συμβατικής ρήτρας ως «καταχρηστικής» δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ως άνω οδηγίας (έκτο προδικαστικό ερώτημα)·

– την εφαρμογή των διατάξεων του Χάρτη στο πλαίσιο της εκτίμησης των καταχρηστικών ρητρών των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ένατο και δέκατο προδικαστικό ερώτημα).

1. Επί του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13 (πρώτο προδικαστικό ερώτημα)

42. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν οι ρήτρες σύμβασης συναφθείσας μεταξύ, αφενός, επαγγελματία που ασκεί την επαγγελματική δραστηριότητά του στον τομέα της ανάπτυξης αθλητών και, αφετέρου, ανηλίκου εκπροσωπούμενου από τους γονείς του ο οποίος, κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, δεν ασκούσε ακόμη επαγγελματική δραστηριότητα στον τομέα του αθλήματος εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.

43. Στο πλαίσιο αυτό, ο C και οι γονείς του, η Λεττονική Κυβέρνηση και η Επιτροπή εκτιμούν ότι τέτοια σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας, ενώ η εταιρία A ζητεί να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα αρνητική απάντηση υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, επ' αυτού, ότι ο μελλοντικός χαρακτήρας επαγγελματικής δραστηριότητας δεν θίγει τη φύση της σύμβασης.

44. Κατ' αρχάς, υπενθυμίζεται, εκ προοιμίου, ότι, κατά το άρθρο της 1, παράγραφος 1, αντικείμενο της οδηγίας είναι η προσέγγιση των διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή. Πρόκειται, επομένως, περί οριζόντιας νομοθετικής πράξης, σκοπός της οποίας είναι να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών[12] προστατεύοντας τους καταναλωτές από τις καταχρηστικές ρήτρες που περιέχονται σε όλα τα είδη συμβάσεων που συνάπτουν με επαγγελματίες. Κατά συνέπεια, η εν λόγω οδηγία προορίζεται να έχει εφαρμογή σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας και, κατ' αρχήν, σε όλα τα είδη συμβάσεων αγοράς αγαθών και παροχής υπηρεσιών που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή[13].

[12] Βλ. άρθρο 114 ΣΛΕΕ, το οποίο είναι πλέον η νομική βάση της οδηγίας 93/13, καθώς και άρθρο 169 ΣΛΕΕ και άρθρο 38 του Χάρτη.

[13] Πρβλ. απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2020, DelayFix (C-519/19, στο εξής: απόφαση DelayFix, EU:C:2020:933, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), καθώς και ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο «Κατευθυντήριες γραμμές για την ερμηνεία και την εφαρμογή της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές» (ΕΕ 2019, C 323, σ. 4 έως 92, στο εξής: κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, σ. 5).

45. Εν συνεχεία, όπως έχει επισημάνει επανειλημμένως το Δικαστήριο, το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην παραδοχή ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη *δυνατότητα διαπραγμάτευσης* όσο και το *επίπεδο πληροφόρησης*, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, αδυνατώντας να επηρεάσει το περιεχόμενό τους [14]. Ακριβώς λόγω της ασθενέστερης θέσης στην οποία βρίσκονται οι καταναλωτές, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ως άνω οδηγίας προβλέπει ότι αυτοί δεν δεσμεύονται από τις καταχρηστικές ρήτρες. Πρόκειται για διάταξη αναγκαστικού δικαίου η οποία έχει ως σκοπό να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία την οποία εγκαθιδρύει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα [15].

46. Ως εκ τούτου, σκοπός της επίμαχης οδηγίας είναι, αφενός, η αντιμετώπιση καταστάσεων ανισότητας των συμβαλλομένων σε σχέση με τις συμβατικές ρήτρες, η οποία μπορεί να οφείλεται σε ασύμμετρη πληροφόρηση ή τεχνογνωσία [16] ή δυνατότητα διαπραγμάτευσης [17] σχετικά με τις συμβατικές ρήτρες, και, αφετέρου, η αποτροπή των επαγγελματιών από τη χρήση καταχρηστικών ρητρών στο μέλλον [18].

47. Το αν η επίδικη σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 πρέπει να εξεταστεί με γνώμονα τους ως άνω επιδιωκόμενους από την οδηγία σκοπούς.

48. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι η οδηγία 93/13 εφαρμόζεται, όπως προκύπτει από το άρθρο της 1, παράγραφος 1, και από το άρθρο της 3, παράγραφος 1, στις ρήτρες των «συμβάσε[ων] που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή» και οι οποίες δεν «[αποτέλεσαν] αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης». Όπως επισημαίνεται στη δέκατη αιτιολογική σκέψη της ίδιας οδηγίας, οι ομοιόμορφοι κανόνες που αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες πρέπει να εφαρμόζονται «σε κάθε σύμβαση» που συνάπτεται μεταξύ ενός «καταναλωτή» και ενός «επαγγελματία», όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 2, στοιχεία β′ και γ′, αντιστοίχως, της εν λόγω οδηγίας [19]. Κατά συνέπεια, προκειμένου η σύμβαση να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, πρέπει ένας συμβαλλόμενος να είναι «επαγγελματίας», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ′, της εν λόγω οδηγίας, και ο έτερος συμβαλλόμενος να είναι «καταναλωτής», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο β′, της ίδιας οδηγίας. Με άλλα λόγια, όταν η σύμβαση συνάπτεται μεταξύ, αφενός, επαγγελματία και, αφετέρου, καταναλωτή, γίνεται δεκτό ότι η εν λόγω σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.

[14] Βλ. απόφαση της 15ης Ιουνίου 2023, Bank M. (Συνέπειες της ακύρωσης της σύμβασης) (C-520/21, EU:C:2023:478, σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[15] Βλ. απόφαση της 11ης Απριλίου 2024, Air Europa Líneas Aéreas (C-173/23, EU:C:2024:295, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[16] Βλ. απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, στο εξής: απόφαση Karel de Grote, EU:C:2018:320, σκέψη 59), η οποία αφορούσε ανισότητα μεταξύ εκπαιδευτικού ιδρύματος και φοιτήτριας, λόγω της ασύμμετρης πληροφόρησης και τεχνογνωσίας μεταξύ των μερών αυτών.

[17] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, Costea (C-110/14, στο εξής: απόφαση Costea, EU:C:2015:538, σκέψη 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), με την οποία το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, μολονότι ενδεχομένως ευσταθεί ότι ένας δικηγόρος διαθέτει υψηλό επίπεδο ειδικών γνώσεων, τούτο δεν επιτρέπει να συναχθεί ότι ο δικηγόρος δεν αποτελεί ασθενές μέρος σε σχέση με έναν επαγγελματία.

[18] Πρβλ. αποφάσεις της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, στο εξής: απόφαση Gutiérrez Naranjo κ.λπ., EU:C:2016:980, σκέψη 63), και της 15ης Ιουνίου 2023, Bank M. (Συνέπειες της ακύρωσης της σύμβασης) (C-520/21, EU:C:2023:478, σκέψη 58), καθώς και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα G. Pitruzzella στην υπόθεση Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:405, σημείο 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ. επίσης κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 9).

[19] Βλ. απόφαση Karel de Grote (σκέψεις 45 και 46).

49. Εν προκειμένω, επισημαίνω, αφενός, ότι, μολονότι από τα στοιχεία της δικογραφίας που διαβιβάστηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι η επίδικη σύμβαση αποτελούσε «τυποποιημένη σύμβαση», η οποία είχε συνταχθεί βάσει προκαταρτισμένου υποδείγματος και είχε υπογραφεί από πολλούς άλλους νέους αθλητές, η εταιρία A υποστηρίζει ότι η επίδικη ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης[20]. Απόκειται, επομένως, στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί του ζητήματος αυτού, λαμβάνοντας υπόψη τους κανόνες περί κατανομής του βάρους απόδειξης που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο και τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 93/13, οι οποίοι προβλέπουν, μεταξύ άλλων, ότι, εάν ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, ο επαγγελματίας φέρει το βάρος απόδειξης[21].

50. Αφετέρου, δεν αμφισβητείται ότι η επίδικη σύμβαση συνήφθη από την εταιρία A η οποία ενήργησε ως «επαγγελματίας» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ′, της οδηγίας 93/13. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να θεωρηθεί ότι, με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί, πρώτον, αν φυσικό πρόσωπο, όπως ο C, ο οποίος, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης δεν ασκούσε επαγγελματική δραστηριότητα στο οικείο άθλημα, αλλά έγινε, εν συνεχεία, επαγγελματίας αθλητής, πρέπει να θεωρηθεί, στο πλαίσιο της εν λόγω σύμβασης, ως «καταναλωτής», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ′, της οδηγίας 93/13, με αποτέλεσμα η επίδικη σύμβαση να εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας (υπό α) και, δεύτερον, αν το αντικείμενο της σύμβασης, η οποία θα πρέπει, κατά την εταιρία A, να θεωρηθεί ότι «περιλαμβάνεται στις συμβάσεις για αθλητές της κατηγορίας "ελπίδων"», μπορεί να εξαιρείται από το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της ίδιας οδηγίας, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται η μη εφαρμογή των διατάξεών της (υπό β).

α) Επί του προσωπικού πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13

51. Πρώτον, όσον αφορά την εφαρμογή ratione personae της οδηγίας 93/13 και, ειδικότερα, την έννοια του «καταναλωτή», υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 2, στοιχείο β′, της εν λόγω οδηγίας, ως «καταναλωτής» νοείται «κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η [εν λόγω] οδηγία, ενεργεί για σκοπούς οι οποίοι είναι άσχετοι με τις επαγγελματικές του δραστηριότητες». Το ίδιο άρθρο ορίζει με ευρύτητα, υπό το στοιχείο γ′, την έννοια του «επαγγελματία» ως «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η [ίδια] οδηγία, ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς του, είτε δημόσια[ς] είτε ιδιωτικής».

52. Ως εκ τούτου, η οδηγία 93/13 ορίζει τις συμβάσεις επί των οποίων έχει εφαρμογή όχι με γνώμονα την ταυτότητα των διαδίκων αλλά με γνώμονα την *ιδιότητα των συμβαλλομένων*, αναλόγως του αν ενεργούν ή όχι στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους[22]. Συγκεκριμένα, η ως άνω προσέγγιση, η οποία χαρακτηρίζεται συχνά ως «λειτουργική», αντιστοιχεί στην αντίληψη, που υπομνήσθηκε στο σημείο 45 των παρουσών προτάσεων, στην

[20] Ειδικότερα, η εταιρία A υποστήριξε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι ο C και οι γονείς του είχαν τη δυνατότητα να διαπραγματευθούν την επίδικη σύμβαση, στο μέτρο που, πριν από τη σύναψή της, οι συμβαλλόμενοι πραγματοποίησαν πλείονες συναντήσεις. Εντούτοις, η εταιρία A αναγνώρισε ότι, κατά τις εν λόγω συναντήσεις, δεν τέθηκε κανένα ζήτημα σχετικό με τη διάρκεια της σύμβασης και το ύψος των μελλοντικών υποχρεώσεων, για παράδειγμα όσον αφορά το ύψος της οφειλόμενης αποζημίωσης ή οποιαδήποτε άλλη συμβατική ρήτρα, και ότι οι συζητήσεις αφορούσαν κυρίως την καλαθοσφαίριση, τις υποδομές, τους προπονητές, τις συνθήκες διαβίωσης, τη σίτιση κ.λπ.

[21] Βλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 2023, Banco Santander (Παραπομπή σε επίσημο δείκτη) (C-265/22, στο εξής: απόφαση Banco Santander, EU:C:2023:578, σκέψη 62).

[22] Πρβλ. αποφάσεις Karel de Grote (σκέψη 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία) και DelayFix (σκέψεις 53 και 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ., γενικότερα, ως προς την έννοια του «καταναλωτή», Djurovic, M., «The Average Consumer», *European Law on Unfair Commercial Practices and Contract Law*, Hart Publishing, Οξφόρδη, 2016, σ. 25 και 26.

οποία ερείδεται το σύστημα προστασίας που θέσπισε η ως άνω οδηγία, δηλαδή ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε *ασθενέστερη θέση* σε σχέση με τον επαγγελματία όσον αφορά τόσο τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης όσο και το επίπεδο πληροφόρησης [23].

53. Κατά συνέπεια, ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου ως «καταναλωτή» πρέπει να εξετάζεται κατά περίπτωση σε σχέση με τη συγκεκριμένη επίδικη σύμβαση, λαμβανομένων υπόψη της φύσης και του αντικειμένου της σύμβασης, καθώς και του γεγονότος ότι σκοπός της οδηγίας 93/13 είναι η προστασία των καταναλωτών ως του κατά κανόνα ασθενέστερου συμβαλλόμενου μέρους [24]. Επομένως, για τον χαρακτηρισμό ενός προσώπου ως «καταναλωτή», είναι απαραίτητο να εξεταστεί η ισορροπία ισχύος των μερών της οικείας σύμβασης. Συνήθεις παράγοντες οι οποίοι λαμβάνονται υπόψη κατά την εξέταση αυτή είναι η ασύμμετρη πληροφόρηση, η τεχνογνωσία ή η δυνατότητα διαπραγμάτευσης.

54. Συγχρόνως, η έννοια του «καταναλωτή» είναι αντικειμενική και αντικατοπτρίζει τη γενικά ασθενέστερη θέση του σε σχέση με τον επαγγελματία. Ο αντικειμενικός χαρακτήρας σημαίνει ότι η εν λόγω έννοια είναι ανεξάρτητη από τις συγκεκριμένες γνώσεις και πληροφορίες που διαθέτει πράγματι ο ενδιαφερόμενος [25]. Όπως έχει αποφανθεί το Δικαστήριο, η χρήση ενός αφηρημένου κριτηρίου αναφοράς για τον έλεγχο της διαφάνειας συμβατικής ρήτρας επιτρέπει την αποσύνδεση του ελέγχου αυτού από τη συνδρομή ενός σύνθετου συνόλου υποκειμενικών παραγόντων που είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να προσδιοριστούν [26].

55. Στην υπό κρίση υπόθεση, με την επιφύλαξη της επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, δεν αμφισβητείται ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, η σταδιοδρομία του C δεν είχε ξεκινήσει ακόμη, δεδομένου ότι δεν είχε απασχοληθεί σε κανέναν επαγγελματικό σύλλογο. Επομένως, υφίσταται, κατ' αρχήν, ανισότητα μεταξύ της εταιρίας A και του C οφειλόμενη στην ασύμμετρη πληροφόρηση και τεχνογνωσία μεταξύ των συγκεκριμένων μερών. Πράγματι, μια τέτοια εταιρία διαθέτει, κατά κανόνα, μόνιμη οργάνωση, ειδικευμένη νομική υπηρεσία και τεχνογνωσία που δεν διαθέτει οπωσδήποτε ο ενεργών για ίδιο όφελος νεαρός αθλητής, ο οποίος, δεδομένου ότι δεν είναι επαγγελματίας κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, εμπλέκεται περιστασιακά σε μια τέτοια σύμβαση. Ευλόγως μπορεί, επομένως, να γίνει δεκτό ότι ο C, κατά μείζονα λόγο επειδή ήταν ανήλικος, βρισκόταν αντικειμενικώς σε ασθενέστερη θέση σε σχέση με την εταιρία A. Αφενός, ο C δεν διέθετε το ίδιο επίπεδο γνώσεων με την εν λόγω εταιρία όσον αφορά τις διάφορες προβλεπόμενες από την επίδικη σύμβαση υπηρεσίες και, αφετέρου, είχε περιορισμένη δυνατότητα διαπραγμάτευσης, μεταξύ άλλων στο μέτρο που, κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, η εταιρία A ήταν η μόνη εταιρία η οποία παρείχε στη Λεττονία το συγκεκριμένο είδος υπηρεσιών αθλητικής ανάπτυξης [27]. Εντούτοις, θα απόκειται επίσης στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν η προμνησθείσα ανισορροπία ισχύος μεταξύ της εταιρίας A και του C αντισταθμίστηκε από το γεγονός ότι ο C εκπροσωπήθηκε από τους γονείς του, και δη από τον πατέρα του, ο οποίος, σύμφωνα με τις προφορικές παρατηρήσεις της εταιρίας A, ήταν προπονητής καλαθοσφαίρισης κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης. Συναφώς,

[23] Βλ. απόφαση Karel de Grote (σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[24] Πρβλ. κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 11).

[25] Πρβλ. απόφαση της 21ης Μαρτίου 2019, Pouvin και Dijoux (C-590/17, στο εξής: απόφαση Pouvin και Dijoux, EU:C:2019:232, σκέψεις 24, 25 και 30 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[26] Βλ. απόφαση της 4ης Ιουλίου 2024, Caixabank κ.λπ. (Ελεγχος διαφάνειας στο πλαίσιο συλλογικής αγωγής) (C-450/22, στο εξής: απόφαση Caixabank, EU:C:2024:577, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[27] Η ως άνω διαπίστωση στηρίζεται αποκλειστικά και μόνον στους ισχυρισμούς της εταιρίας A, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, τους οποίους θα πρέπει να επαληθεύσει το αιτούν δικαστήριο.

υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι, έστω και αν συγκεκριμένος «καταναλωτής» διαθέτει γνώσεις και πείρα ανώτερου επιπέδου, τούτο δεν εμποδίζει να είναι «καταναλωτής» κατά την έννοια της οδηγίας 93/13 [28].

56. Από το σύνολο των εκτεθέντων στην προηγούμενη σκέψη προκύπτει ότι, κατ' αρχήν, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, ο C ενήργησε ως «καταναλωτής», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, και ότι, επομένως, οι διατάξεις της εν λόγω οδηγίας θα πρέπει να εφαρμοστούν στη συγκεκριμένη σύμβαση.

57. Κατά τη γνώμη μου, το ανωτέρω συμπέρασμα δεν αναιρείται από το γεγονός ότι η ιδιότητα του «καταναλωτή» του οικείου αθλητή μεταβλήθηκε, μετά τη σύναψη της σύμβασης, όταν έγινε «επαγγελματίας», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13, αθλητής. Εκτιμώ, όπως και το αιτούν δικαστήριο, ότι η συγκεκριμένη μεταβολή δεν συνιστά κρίσιμο στοιχείο, στο ειδικό πλαίσιο του δικαίου προστασίας των καταναλωτών, προκειμένου να εκτιμηθεί η φύση της έννομης σχέσης που υφίσταται μεταξύ των συμβαλλομένων. Συγκεκριμένα, αντίθετα προς τις περιπτώσεις που αφορούν την εφαρμογή των νομικών διατάξεων για τον καθορισμό του δικαστηρίου που έχει διεθνή δικαιοδοσία [29], όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του δικαίου προστασίας των καταναλωτών, φρονώ ότι είναι αλυσιτελές το γεγονός ότι η δραστηριότητα του νεαρού αθλητή στον τομέα που αφορά η σύμβαση απέκτησε μεταγενέστερα επαγγελματικό χαρακτήρα. Τούτο ισχύει επίσης σε περίπτωση που θα αποδεικνυόταν ότι ο νεαρός αθλητής χρησιμοποίησε τις παρεχόμενες από τον επαγγελματία υπηρεσίες αποκλειστικά και μόνον με σκοπό την απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, δεδομένου ότι το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, ο νεαρός αθλητής δεν ήταν επαγγελματίας.

58. Συγκεκριμένα, αφενός, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει ότι «ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι *κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης* περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη» [30]. Επομένως, όπως έχει επιβεβαιώσει το Δικαστήριο, για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας κρίσιμη είναι η ημερομηνία σύναψης της σύμβασης και, επομένως, η δυνατότητα εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας πρέπει να εκτιμηθεί κατά τον συγκεκριμένο χρόνο, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε μεταγενέστερης μεταβολής της ιδιότητας του «καταναλωτή» σε «επαγγελματία». Κάθε άλλη περισσότερο «δυναμική» ερμηνεία της ιδιότητας του «καταναλωτή», κατά την οποία η εν λόγω ιδιότητα θα μπορούσε να απολεσθεί με την πάροδο του χρόνου, θα αντέβαινε στο ίδιο το γράμμα της οικείας διάταξης.

59. Αφετέρου, η ανωτέρω ερμηνεία συνάδει επίσης με τον σκοπό που επιδιώκεται με την οδηγία 93/13, στο μέτρο που η σύμβαση μπορεί να παραγάγει δυσμενείς, ακόμη και μακροπρόθεσμες, συνέπειες για τον καταναλωτή, ακριβώς κατά τον χρόνο σύναψής της, δηλαδή όταν ο καταναλωτής βρίσκεται ενδεχομένως σε ασθενέστερη θέση σε σχέση με τον επαγγελματία.

[28] Βλ. αποφάσεις Costea (σκέψη 21) και Pouvin και Dijoux (σκέψεις 25 έως 28).

[29] Βλ. αποφάσεις της 25ης Ιανουαρίου 2018, Schrems (C-498/16, EU:C:2018:37, σκέψεις 31, 38 και 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 10ης Δεκεμβρίου 2020, Personal Exchange International (C-774/19, EU:C:2020:1015, σκέψεις 40 και 41). Συγκεκριμένα, όπως εξέθεσε η Επιτροπή, σε άλλους τομείς του δικαίου της Ένωσης, όπως οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας που προβλέπονται στον κανονισμό (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1), δεν αποκλείεται το εθνικό δικαστήριο να μπορεί να λάβει υπόψη την ενδεχόμενη μεταβολή της ιδιότητας του καταναλωτή κατά τη διάρκεια της σύμβασης, για παράδειγμα, σε περίπτωση συμβάσεων χρήσης υπηρεσιών μεγαλύτερης διάρκειας, υπό την έννοια ότι η σύμβαση που συνήψε ο καταναλωτής μπορεί να μεταβλήθηκε, από τη χρήση της υπηρεσίας για αμιγώς ιδιωτικούς σκοπούς σε μια αποκλειστικά επαγγελματική δραστηριότητα, με αποτέλεσμα το φυσικό πρόσωπο να μπορεί να απολέσει την ιδιότητα του «καταναλωτή».

[30] Η υπογράμμιση δική μου. Πρβλ. αποφάσεις DelayFix (σκέψη 60) και Caixabank (σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

β) Επί του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13

60. Δεύτερον, όσον αφορά το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, ειδικότερα, το αν μια σύμβαση αθλητή της κατηγορίας «ελπίδων» μπορεί να αποκλειστεί από αυτό, υπενθυμίζεται ότι η εν λόγω οδηγία εφαρμόζεται σε «κάθε σύμβαση» που συνάπτεται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας [31] και ότι το καθοριστικό κριτήριο για τον σκοπό της εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας είναι η ιδιότητα με την οποία οι συμβαλλόμενοι ενήργησαν κατά τη σύναψη της επίδικης σύμβασης και όχι το αντικείμενό της, το οποίο είναι κατ' αρχήν αλυσιτελές για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας [32]. Εντούτοις, από τον κανόνα αυτόν χωρούν ορισμένες εξαιρέσεις [33].

61. Αφενός, το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της τις «ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών». Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, δεδομένου ιδίως του σκοπού της εν λόγω οδηγίας, ήτοι της προστασίας των καταναλωτών έναντι καταχρηστικών ρητρών εισαγόμενων από τους επαγγελματίες σε καταναλωτικές συμβάσεις, η εξαίρεση του άρθρου 1, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται στενώς, ώστε να διασφαλίζεται η πρακτική αποτελεσματικότητά της [34]. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει ότι, εν πάση περιπτώσει, συμβατική ρήτρα η οποία περιέχεται σε σύμβαση συναφθείσα από επαγγελματία με καταναλωτή εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας αποκλειστικά και μόνον εάν η εν λόγω συμβατική ρήτρα απηχεί το περιεχόμενο νομοθετικής ή κανονιστικής διάταξης αναγκαστικού δικαίου, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενου υπό το πρίσμα της δέκατης τρίτης αιτιολογικής σκέψης της. Συγκεκριμένα, τέτοια εξαίρεση δικαιολογήθηκε από το γεγονός ότι θεμιτώς τεκμαίρεται ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει καθιερώσει μια ισορροπία μεταξύ του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε ορισμένες συμβάσεις, ισορροπία την οποία ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε ρητώς να διατηρήσει [35].

62. Αφετέρου, στη δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 επισημαίνεται επιπλέον ότι «εξαιρούνται από την [εν λόγω] οδηγία οι συμβάσεις εργασίας, οι συμβάσεις που αφορούν κληρονομικά δικαιώματα, οι συμβάσεις οικογενειακού δικαίου, καθώς και οι συμβάσεις που αφορούν τη σύσταση και το καταστατικό εταιριών». Όπως και στην περίπτωση της εξαίρεσης που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, η ratio legis της εξαίρεσης

[31] Βλ. σημείο 44 των παρουσών προτάσεων.

[32] Πρβλ. απόφαση Pouvin και Dijoux (σκέψεις 24, 25 και 30 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Διαπιστώνεται, εντούτοις, ότι, κατά την κατάρτιση του σχεδίου οδηγίας, η Επιτροπή ανέλυσε, στα διάφορα κράτη μέλη, ορισμένα είδη τυποποιημένων συμβάσεων που προτείνονται στους καταναλωτές, όπως οι συμβάσεις πώλησης, οι συμβάσεις μίσθωσης αυτοκινήτων, οι συμβάσεις που αφορούν ορισμένες τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, οι συμβάσεις σχετικά με διάφορες μορφές παροχής τουριστικών υπηρεσιών (ενοικιάσεις κατοικιών, λέσχες διακοπών, οργανωμένα ταξίδια, χρονομερισμός κ.λπ.), οι συμβάσεις αερομεταφοράς [συμβατικοί όροι που συνιστώνται από την International Air Transport Association (Διεθνή Ένωση Αεροπορικών Μεταφορών, IATA)] και οι συμβάσεις σχετικά με την παροχή υπηρεσιών γενικού ενδιαφέροντος. Οι μελέτες αυτές έδειξαν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες όχι μόνον είναι πανταχού παρούσες σε όλες τις γενικές συμβατικές ρήτρες που χρησιμοποιούνται από τις επιχειρήσεις, αλλά και ότι είναι δύσκολο να λάβει κανείς γνώση των ρητρών αυτών πριν από τη σύναψη μιας σύμβασης {βλ. έκθεση της Επιτροπής, της 27ης Απριλίου 2000, για την εφαρμογή της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές [COM(2000) 248 final], σ. 9}.

[33] Βλ. διάταξη της 19ης Νοεμβρίου 2015, Tarcău (C-74/15, EU:C:2015:772, σκέψη 22 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[34] Βλ. απόφαση της 30ής Μαΐου 2024, Raiffeisen Bank (C-176/23, στο εξής: απόφαση Raiffeisen Bank, EU:C:2024:443, σκέψη 22 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[35] Πρβλ. αποφάσεις της 26ης Μαρτίου 2020, Mikrokasa και Revenue Niestandaryzowany Sekurytyzacyjny Fundusz Inwestycyjny Zamknięty (C-779/18, EU:C:2020:236, σκέψεις 52 έως 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και Raiffeisen Bank (σκέψεις 22 έως 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

του συγκεκριμένου είδους συμβάσεων στηρίζεται στο γεγονός ότι η lex specialis που διέπει το σύνολο των εν λόγω συμβάσεων καθιστά δυνατή την εξάλειψη της ενδεχόμενης ασυμμετρίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων.

63. Στην υπό κρίση υπόθεση, η εταιρία A υποστηρίζει ότι η επίδικη σύμβαση εμπίπτει στην εθνική ρύθμιση για τις συμβάσεις νεαρών αθλητών κατηγορίας «ελπίδων» και ότι, επομένως, οι διατάξεις της οδηγίας 93/13 δεν έχουν εφαρμογή. Λαμβανομένων, όμως, υπόψη των προεκτεθέντων, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει το περιεχόμενο της εν λόγω ρύθμισης προκειμένου να εξακριβώσει αν οι ρήτρες της συγκεκριμένης σύμβασης απηχούν κανόνες αναγκαστικού δικαίου που έχουν εφαρμογή εν προκειμένω, ώστε να μπορεί να θεραπευθεί, in abstracto, ενδεχόμενη ανισορροπία μεταξύ των νεαρών αθλητών κατηγορίας «ελπίδων» και των επαγγελματιών και να μπορούν να αποκλειστούν ορισμένες ρήτρες, μεταξύ άλλων η επίδικη ρήτρα της εν λόγω σύμβασης που αφορά την αμοιβή, από το πεδίο εφαρμογής της προμνησθείσας οδηγίας. Προς τούτο, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει, ωστόσο, να λάβει υπόψη τα ακόλουθα στοιχεία: κατ' αρχάς, φρονώ ότι μια τέτοια εξαίρεση από την εφαρμογή της εν λόγω οδηγίας θα πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς[36]· εν συνεχεία, όσον αφορά τον αναγκαστικού δικαίου χαρακτήρα της εθνικής ρύθμισης, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποκλειστεί η εφαρμογή της επίμαχης οδηγίας, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να βεβαιωθεί ότι η ρύθμιση εφαρμόζεται συμπληρωματικώς στα συμβαλλόμενα μέρη, ανεξαρτήτως της επιλογής τους, και ως επικουρική ρύθμιση, ελλείψει διαφορετικής σχετικής συμφωνίας των εν λόγω μερών[37]· επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να λάβει υπόψη το γεγονός ότι, όταν άλλες διατάξεις του εθνικού δικαίου εφαρμόζονται επιπλέον της οδηγίας 93/13, θα πρέπει, γενικά, να προκρίνεται ερμηνεία η οποία διαφυλάσσει στο μέτρο του δυνατού την πρακτική αποτελεσματικότητα της εν λόγω οδηγίας[38]· τέλος, κανένα στοιχείο δεν εμποδίζει τη συνεκτίμηση της ύπαρξης άλλων διατάξεων κατά την αξιολόγηση της διαφάνειας και του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στο πλαίσιο της ίδιας οδηγίας[39].

64. Λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων που προεκτέθηκαν, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα ότι το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι σύμβαση παροχής υπηρεσιών αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας συναφθείσα μεταξύ, αφενός, επαγγελματία που ασκεί τη δραστηριότητά του στον τομέα της προπόνησης και της ανάπτυξης αθλητών και, αφετέρου, ανηλίκου ο οποίος εκπροσωπούνταν από τους γονείς του και δεν απασχολούνταν στον τομέα του αθλητισμού κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης εμπίπτει, κατ' αρχήν, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, εφόσον πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις εφαρμογής που καθορίζονται από την εν λόγω οδηγία.

[36] Πρβλ. κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 12).

[37] Βλ. απόφαση της 3ης Απριλίου 2019, Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[38] Βλ., κατ' αναλογίαν, κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 15 και 16), στις οποίες παρατίθεται κατάλογος άλλων κανόνων του δικαίου της Ένωσης οι οποίοι μπορεί να εφαρμόζονται παράλληλα.

[39] Βλ., ενδεικτικώς, σημείο 2, προτελευταία περίοδος, του διατακτικού της απόφασης της 15ης Μαρτίου 2012, Pereničová και Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144), σχετικά με τη διαπίστωση του αθέμιτου χαρακτήρα.

2. Επί της επεκτάσεως του ελάχιστου επιπέδου προστασίας που παρέχει η οδηγία 93/13 (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα)

65. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο υποβάλλεται για την περίπτωση που θα δοθεί αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν αντιβαίνει στην οδηγία 93/13 η επέκταση του πεδίου εφαρμογής της, αποκλειστικά και μόνον πραιτορικώς, ώστε οι διατάξεις της να μπορούν να εφαρμοστούν σε συμβάσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της.

66. Λαμβανομένης υπόψη της απάντησης που προτείνω να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, εκτιμώ ότι παρέλκει η εξέταση του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος.

67. Εν πάση περιπτώσει και χάριν πληρότητας, όπως προκύπτει από την απάντηση που προτείνω να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, η οδηγία 93/13 αφορά μόνον τις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ «επαγγελματία» και «καταναλωτή» και, επομένως, εξ αντιδιαστολής, δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις στις οποίες δεν εμπλέκεται κανένας καταναλωτής. Εντούτοις, καθόσον η εναρμόνιση είναι μερική και ελάχιστη, τίποτε δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να επεκτείνουν το πεδίο εφαρμογής των εθνικών κανόνων περί μεταφοράς της οδηγίας 93/13 σε άλλες συμβάσεις, όπως, για παράδειγμα, τις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ δύο «καταναλωτών» ή, αντιστρόφως, μεταξύ δύο «επαγγελματιών»[40]. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει επιβεβαιώσει ότι τα κράτη μέλη διατηρούν, ειδικότερα, τη δυνατότητα να εφαρμόζουν τις διατάξεις της εν λόγω οδηγίας, ως κανόνες του εσωτερικού δικαίου, σε περιπτώσεις οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της, εφόσον η εφαρμογή αυτή συμβιβάζεται με τους σκοπούς που επιδιώκει η οδηγία και με τις Συνθήκες[41]. Τα κράτη μέλη δύνανται, μεταξύ άλλων, να αποφασίσουν να επεκτείνουν την εφαρμογή των κανόνων της εν λόγω οδηγίας σε νομικά ή φυσικά πρόσωπα που δεν είναι καταναλωτές κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, πλην όμως η εφαρμογή των διατάξεων της ίδιας οδηγίας σε τομείς που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της υπάγεται στην αρμοδιότητα των κρατών μελών[42]. Κατά τα λοιπά, τέτοια «επέκταση» του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13, διά της νομοθετικής ή διά της νομολογιακής οδού[43], συνιστά ζήτημα το οποίο εμπίπτει αποκλειστικά και μόνον στο εθνικό δίκαιο του οικείου κράτους μέλους.

[40] Όταν, για παράδειγμα, ο ένας εκ των επαγγελματιών βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του άλλου. Η περίπτωση αυτή παραμένει, εντούτοις, υποθετική στο μέτρο που καμία τέτοιου είδους επέκταση δεν έχει πραγματοποιηθεί στην εθνική νομοθεσία των κρατών μελών (βλ. παράρτημα ΙΙ των κατευθυντήριων γραμμών της Επιτροπής, το οποίο περιέχει επισκόπηση των κοινοποιήσεων δυνάμει του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13).

[41] Βλ., κατ' αναλογίαν, αποφάσεις της 2ας Απριλίου 2020, Condominio di Milano, via Meda (C-329/19, EU:C:2020:263, σκέψεις 32 έως 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 21ης Δεκεμβρίου 2021, Τράπεζα Πειραιώς (C-243/20, EU:C:2021:1045, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[42] Βλ. απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, Condominio di Milano, via Meda (C-329/19, EU:C:2020:263, σκέψη 34).

[43] Συναφώς, με την απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander και Escobedo Cortés (C-96/16 και C-94/17, EU:C:2018:643, σκέψη 69), το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι η νομολογία ανωτάτου δικαστηρίου [στην υπόθεση εκείνη, του Tribunal Supremo (Ανώτατου Δικαστηρίου, Ισπανία)] δεν φαίνεται ασφαλώς να εμπίπτει στις αυστηρότερες διατάξεις τις οποίες μπορούν να θεσπίζουν τα κράτη μέλη για να διασφαλίζουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή δυνάμει του άρθρου 8 της οδηγίας 93/13 δεδομένου ότι, μεταξύ άλλων, η νομολογία αυτή δεν φαίνεται να έχει ισχύ νόμου ούτε να αποτελεί πηγή δικαίου στην ισπανική έννομη τάξη, εντούτοις η θέσπιση νομολογιακού κριτηρίου, όπως το εν προκειμένω καθιερωθέν από το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο), εντάσσεται στον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών τον οποίο επιδιώκει η εν λόγω οδηγία. Πράγματι, από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 καθώς και από τη γενική οικονομία της οδηγίας αυτής, προκύπτει ότι η εν λόγω οδηγία δεν αποσκοπεί τόσο στη διασφάλιση συνολικής συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών όσο στην αποτροπή δημιουργίας ανισορροπίας μεταξύ αυτών των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων εις βάρος των καταναλωτών. Βλ., επίσης, απόφαση της 14ης Μαρτίου 2019, Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207, σκέψεις 60 έως 64).

3. Επί της εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 (τρίτο προδικαστικό ερώτημα)

68. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν συμβατική ρήτρα η οποία καθορίζει, μεταξύ άλλων, το ύψος της αμοιβής για την υπηρεσία που προβλέπεται στην επίδικη σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, όταν, κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, η επίμαχη διάταξη δεν είχε μεταφερθεί ακόμη στην εθνική έννομη τάξη [44].

69. Κατά πρώτον, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, «[η] εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό», ήτοι, με άλλα λόγια, εφόσον οι εν λόγω ρήτρες πληρούν την απαίτηση διαφάνειας που προβλέπονται στην οδηγία. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, οι ρήτρες στις οποίες αναφέρεται η συγκεκριμένη διάταξη, μολονότι εμπίπτουν στον τομέα τον οποίο ρυθμίζει η εν λόγω οδηγία, δεν υπόκεινται στον έλεγχο της καταχρηστικότητας, δυνάμει του άρθρου της 3, παράγραφος 1, μόνον εφόσον το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο κρίνει, κατόπιν κατά περίπτωση εξέτασης, ότι έχουν καταρτιστεί από τον επαγγελματία με τρόπο σαφή και κατανοητό [45].

70. Επομένως, η ανωτέρω διάταξη αφορά αποκλειστικώς τον προσδιορισμό των λεπτομερειών και της έκτασης του ελέγχου της ουσίας των συμβατικών ρητρών, οι οποίες, χωρίς να έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, περιγράφουν τις κύριες παροχές των συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή [46]. Ως εκ τούτου, όταν συμβατική ρήτρα αφορά τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης ή την επάρκεια της τιμής και της αμοιβής, ο έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, δεν είναι επιβεβλημένος εάν η εν λόγω ρήτρα είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό [47].

71. Κατά δεύτερον, όσον αφορά τη μεταφορά της επίμαχης διάταξης στο εθνικό δίκαιο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι καμία διάταξη δεν εμποδίζει ένα κράτος μέλος να διατηρήσει σε ισχύ ή να θεσπίσει, στο σύνολο του τομέα τον οποίο ρυθμίζει η οδηγία 93/13, περιλαμβανομένου και του άρθρου της 4, παράγραφος 2, αυστηρότερους κανόνες από εκείνους που προβλέπει η ίδια η οδηγία, εάν οι οικείες διατάξεις έχουν ως αντικείμενο τη διασφάλιση υψηλότερου επιπέδου προστασίας των καταναλωτών [48]. Συγκεκριμένα, οι ρήτρες που μνημονεύονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, εμπίπτουν όντως στον τομέα τον οποίο ρυθμίζει η εν λόγω οδηγία και, επομένως, το άρθρο 8 αυτής, το οποίο επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν αυστηρότερες διατάξεις προκειμένου να διασφαλίζεται υψηλότερο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, έχει εφαρμογή και ως προς τη διάταξη αυτή [49]. Επ' αυτού, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί συγκεκριμένα ο επιδιωκόμενος με την οδηγία 93/13 σκοπός της

[44] Συγκεκριμένα, η μεταφορά στο λεττονικό δίκαιο του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 πραγματοποιήθηκε αργότερα, το 2014. Εξάλλου, από το παράρτημα ΙΙ των κατευθυντήριων γραμμών της Επιτροπής προκύπτει ότι η λεττονική εθνική νομοθεσία δεν βαίνει πέραν του ελάχιστου κανόνα που καθορίζεται με την οδηγία 93/13.

[45] Αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, στο εξής: απόφαση Caja de Ahorros, EU:C:2010:309, σκέψη 32), και της 21ης Μαρτίου 2024, Profi Credit Bulgaria (Συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης) (C-714/22, EU:C:2024:263, σκέψη 63 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[46] Απόφαση Caja de Ahorros (σκέψη 34).

[47] Απόφαση Caja de Ahorros (σκέψεις 40 έως 44).

[48] Απόφαση Caja de Ahorros (σκέψη 40).

[49] Απόφαση Caja de Ahorros (σκέψη 35).

προστασίας των καταναλωτών, η μεταφορά του ίδιου άρθρου 4, παράγραφος 2, πρέπει οπωσδήποτε να είναι πλήρης, ώστε η απαγόρευση του ελέγχου της καταχρηστικότητας να αφορά αποκλειστικώς τις ρήτρες που είναι διατυπωμένες με σαφή και κατανοητό τρόπο [50].

72. Επομένως, σε περίπτωση μη μεταφοράς του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στην εθνική έννομη τάξη, τα εθνικά δικαστήρια θα μπορούν σε όλες τις περιπτώσεις να εκτιμούν, στο πλαίσιο διαφοράς σχετικής με σύμβαση που συνήφθη μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρητρών οι οποίες δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και αφορούν, μεταξύ άλλων, την κύρια παροχή ή την επάρκεια της τιμής ή της αμοιβής, ακόμη και αν οι εν λόγω ρήτρες έχουν καταρτιστεί εκ των προτέρων από τον επαγγελματία με τρόπο σαφή και κατανοητό [51]. Η παροχή της δυνατότητας άσκησης πλήρους δικαστικού ελέγχου του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών αποτελεί επιλογή που συμβάλλει στη διασφάλιση υπέρ του καταναλωτή, σύμφωνα με το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας, ενός επιπέδου προστασίας υψηλότερου, στην πράξη, από εκείνο που προβλέπει η ίδια η οδηγία [52].

73. Κατά συνέπεια, στην υπό κρίση υπόθεση, δεδομένου ότι η επίδικη σύμβαση συνήφθη το 2009, το δε άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 μεταφέρθηκε στο λεττονικό δίκαιο το 2014, εθνικό δικαστήριο, όπως το αιτούν δικαστήριο, θα πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να μπορεί να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας της εν λόγω σύμβασης, ανεξαρτήτως του αν αυτή αφορά το αντικείμενο της σύμβασης ή την αναλογία μεταξύ της αμοιβής και της τιμής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, τούτο δε ακόμη και αν ο επαγγελματίας τη διατύπωσε εκ των προτέρων με τρόπο σαφή και κατανοητό [53].

74. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, εάν κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν είχε μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, το εθνικό δικαστήριο πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να μπορεί να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας κατά την έννοια του άρθρου 3 της εν λόγω οδηγίας, ανεξαρτήτως του αν η εν λόγω ρήτρα αφορά το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την αναλογία μεταξύ της αμοιβής και της τιμής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, τούτο δε ακόμη και αν ο επαγγελματίας τη διατύπωσε εκ των προτέρων με τρόπο σαφή και κατανοητό.

[50] Συγκεκριμένα, εθνική ρύθμιση αποκλείουσα κάθε ενδεχόμενο άσκησης δικαστικού ελέγχου επί των ρητρών που περιγράφουν τις κύριες παροχές των συμβάσεων οι οποίες συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, ακόμη και αν η διατύπωσή τους ήταν ασαφής και διφορούμενη, οπότε ήταν απολύτως αδύνατο για τον καταναλωτή να προβάλει τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας σχετικής είτε με τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης είτε με την αναλογία μεταξύ της τιμής και των υπηρεσιών ή των αγαθών που πρέπει να παρασχεθούν, κρίθηκε ως ελλιπής (απόφαση Caja de Ahorros, σκέψεις 37 και 38, με παραπομπή στην απόφαση της 10ης Μαΐου 2001, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, C-144/99, EU:C:2001:257). Βλ., επίσης, κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 23 και υποσημείωση 147), καθώς και παράρτημα ΙΙ των εν λόγω κατευθυντήριων γραμμών που περιέχει κατάλογο των κρατών μελών των οποίων η εθνική νομοθεσία διεύρυνε την εμβέλεια της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα στις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης και την επάρκεια της τιμής ή της αμοιβής, ανεξαρτήτως του αν οι εν λόγω ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

[51] Πρβλ. απόφαση Caja de Ahorros (σκέψεις 41 και 42).

[52] Πρβλ. απόφαση Caja de Ahorros (σκέψη 43).

[53] Η απάντηση αυτή βασίζεται στην παραδοχή ότι η νομοθεσία περί μεταφοράς του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στην εθνική έννομη τάξη δεν έχει αναδρομική ισχύ.

4. Επί της απαίτησης «διαφάνειας» κατά την έννοια του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13 (τέταρτο προδικαστικό ερώτημα)

75. Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν –και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, υπό ποιες προϋποθέσεις– συμβατική ρήτρα, όπως η επίδικη στην υπό κρίση υπόθεση, η οποία προβλέπει ότι, ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσιών αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας, ο αθλητής δεσμεύεται να καταβάλλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων του κατά τα επόμενα δεκαπέντε έτη, πρέπει να θεωρηθεί ως διατυπωμένη κατά τρόπο «σαφή και κατανοητό» κατά την έννοια του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13.

76. Ειδικότερα, το ανωτέρω προδικαστικό ερώτημα αφορά την έκταση και τη φύση της διαφάνειας που χαρακτηρίζουν μια ρήτρα που θεωρείται ως μη καταχρηστική. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, αφενός, στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο και, αφετέρου, σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, πρέπει να επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία.

77. Όσον αφορά την απορρέουσα εκ του άρθρου 5 ή εκ του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ως άνω οδηγίας απαίτηση περί διαφάνειας των συμβατικών ρητρών, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι η απαίτηση αυτή δεν μπορεί να περιορίζεται απλώς στον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα τους από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά ότι, αντιθέτως, δεδομένου ότι το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το επίπεδο πληροφόρησης, η απαίτηση αυτή περί σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως των συμβατικών ρητρών πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς[54].

78. Επομένως, η προμνησθείσα απαίτηση περί διαφάνειας επιβάλλει όχι μόνον να είναι η ρήτρα κατανοητή για τον ενδιαφερόμενο καταναλωτή από τυπικής και γραμματικής απόψεως[55], αλλά και να δύναται ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και συνετός, να κατανοήσει τη συγκεκριμένη λειτουργία της εν λόγω ρήτρας και, συνεπώς, να αξιολογήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας για τις χρηματοπιστωτικές υποχρεώσεις του[56].

79. Επομένως, η απαίτηση να είναι μια συμβατική ρήτρα διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό έχει την έννοια ότι επιτάσσει επίσης να εκτίθενται στη σύμβαση κατά τρόπο διαφανή η συγκεκριμένη λειτουργία του μηχανισμού τον οποίο αφορά η οικεία ρήτρα, καθώς και, εν

[54] Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 72), της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, στο εξής: απόφαση Andriciuc, EU:C:2017:703, σκέψη 44 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και Caixabank (σκέψη 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[55] Τούτο προϋποθέτει, αφενός, ότι ο καταναλωτής είχε την πραγματική δυνατότητα να λάβει γνώση της συμβατικής ρήτρας πριν από τη σύναψη της σύμβασης και, αφετέρου, ότι οι διάφορες ρήτρες είναι κατανοητές, λαμβανομένων υπόψη της σαφήνειας της διατύπωσής τους και της ειδικότητας της ορολογίας που χρησιμοποιείται, καθώς και, ενδεχομένως, άλλων συμβατικών ρητρών που πρέπει να εξεταστούν από κοινού. Συναφώς, πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη η θέση ή η άποψη των καταναλωτών τους οποίους αφορούν οι κρίσιμες ρήτρες [πρβλ. απόφαση της 23ης Απριλίου 2015, Van Hove (C-96/14, EU:C:2015:262, σκέψεις 48 και 50)].

[56] Βλ. αποφάσεις της 18ης Νοεμβρίου 2021, A. S.A. (C-212/20, EU:C:2021:934, σκέψη 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και Caixabank (σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει περαιτέρω την απαίτηση διαφάνειας, ιδίως όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες που είναι ουσιώδεις για την έκταση των δεσμεύσεων που οι καταναλωτές δέχονται να αναλάβουν, για παράδειγμα όσον αφορά τις συμβατικές ρήτρες που αφορούν τον καθορισμό των πληρωμών τις οποίες πρέπει να πραγματοποιήσουν οι καταναλωτές στο πλαίσιο σύμβασης πίστωσης. Ορισμένες από τις αποφάσεις αυτές αφορούν, ειδικότερα, συμβάσεις ενυπόθηκης πίστης (που συνομολογήθηκαν) σε ξένο νόμισμα ή με ρήτρα ξένου νομίσματος (βλ. κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, σ. 26 και 27).

ανάγκη, η σχέση μεταξύ του μηχανισμού αυτού και εκείνου που προβλέπουν άλλες ρήτρες, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να εκτιμήσει, βάσει σαφών και εύληπτων κριτηρίων, τις οικονομικές συνέπειες για αυτόν [57].

80. Στην υπό κρίση υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, ο C δεν διέθετε, όσον αφορά την αξία της παρεχόμενης υπηρεσίας και το ποσό που έπρεπε να καταβληθεί ως αντάλλαγμα, ένα σύνολο πληροφοριών βάσει των οποίων θα μπορούσε να εκτιμήσει τις δυνητικές οικονομικές συνέπειες για αυτόν. Μολονότι, βεβαίως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να προβεί σε τέτοια εκτίμηση, φρονώ εντούτοις ότι τα στοιχεία που παρατίθενται ακολούθως είναι χρήσιμα για την εκτίμηση της διαφάνειας της οικείας διάταξης.

81. Πρώτον, δεν αμφισβητείται ότι η επίδικη ρήτρα που αφορά την αμοιβή είναι ευχερώς κατανοητή από τον «μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος» [58], τόσο από τυπικής και γραμματικής απόψεως όσο και όσον αφορά τον υπολογισμό που συνδέεται με την αμοιβή που ο C οφείλει στην εταιρία A. Συγκεκριμένα, δεν αμφισβητείται ότι ο C και οι γονείς του ήταν σε θέση να κατανοήσουν τη συγκεκριμένη λειτουργία της εν λόγω ρήτρας βάσει κριτηρίου σαφούς (ο υπολογισμός της αμοιβής είναι απλός, δεδομένου ότι η αμοιβή ανέρχεται στο «10 % του συνόλου των καθαρών εσόδων κατά τη διάρκεια της σύμβασης», ήτοι προκαθορισμένης περιόδου δεκαπέντε ετών) και εύληπτου (χωρίς καμία παραπομπή σε στοιχεία που καθιστούν πιο πολύπλοκη τη μέθοδο υπολογισμού, όπως ενδεχόμενη σύνδεση με δείκτη). Επομένως, κατά τη γνώμη μου, δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο αθλητής ήταν σε θέση να κατανοήσει τη χρησιμοποιούμενη μέθοδο υπολογισμού, εφόσον βεβαίως η εταιρία A διευκρίνισε όντως σε τι συνίστατο «το σύνολο των καθαρών εσόδων».

82. Δεύτερον, δεδομένου ότι ήταν αντικειμενικώς αδύνατον να προβλεφθεί το ακριβές ποσό της αμοιβής, εφόσον αυτό εξηρτάτο από το ύψος των μελλοντικών εσόδων του C, η απαίτηση διαφάνειας πρέπει, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, να εκτιμηθεί σε σχέση με τα στοιχεία τα οποία ο επαγγελματίας διέθετε κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης με τον καταναλωτή. Επομένως, δεν μπορεί να απαιτηθεί από έναν επαγγελματία να ενημερώσει τον καταναλωτή για τις τελικές οικονομικές συνέπειες της δέσμευσής του, οι οποίες εξαρτώνται από μελλοντικά, απρόβλεπτα και ανεξάρτητα από τη θέληση του επαγγελματία γεγονότα [59].

83. Τρίτον, επ' αυτού, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι πληροφορίες τις οποίες ο επαγγελματίας υποχρεούται να γνωστοποιεί πριν από τη σύναψη της σύμβασης πρέπει να παρέχουν στον καταναλωτή τη δυνατότητα να λάβει την απόφασή του με σύνεση και με πλήρη επίγνωση, αφενός, της πιθανότητας να ανακύψουν τέτοια γεγονότα και, αφετέρου, των συνεπειών που ενδέχεται να προκύψουν από αυτά [60]. Επομένως, απόκειται στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των κρίσιμων στοιχείων που αφορούν τη σύναψη της οικείας σύμβασης, αν οι πληροφορίες που παρέσχε ο επαγγελματίας πριν από τη σύναψη της εν λόγω σύμβασης έδωσαν στον καταναλωτή, ως καταναλωτή που έχει τη συνήθη πληροφόρηση, τη δυνατότητα να λάβει την απόφασή του με σύνεση και πλήρη επίγνωση των συνεπειών που συνεπαγόταν η σύναψη της ίδιας σύμβασης. Συναφώς, θα απόκειται μεταξύ άλλων στο εθνικό

[57] Βλ. απόφαση Andriciuc (σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[58] Πρόκειται για το κριτήριο αξιολόγησης που εφαρμόζεται στο πλαίσιο της ανάλυσης της οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές (βλ. αιτιολογική σκέψη 18 της εν λόγω οδηγίας).

[59] Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρεώσεως) (C-395/21, στο εξής: απόφαση D.V., EU:C:2023:14, σκέψη 43).

[60] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση D.V. (σκέψεις 42 και 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

δικαστήριο να εκτιμήσει αν η εταιρία Α γνωστοποίησε στον C το σύνολο του ευρέος φάσματος προτεινόμενων υπηρεσιών[61], καθώς και τη διάρκειά τους, ώστε ο C να μπορεί να εκτιμήσει τη συνολική αξία τους σε σχέση με την αμοιβή που δυνητικά θα όφειλε στην εν λόγω εταιρία, καθότι η απόφαση σύναψης σύμβασης με την εν λόγω εταιρία θα έπρεπε, λογικά, να ληφθεί ακριβώς βάσει των δύο προμνησθέντων στοιχείων.

84. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η απαίτηση οι συμβατικές ρήτρες να είναι διατυπωμένες με τρόπο «σαφή και κατανοητό» επιβάλλει σε επιχείρηση η οποία παρέχει υπηρεσίες αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας την υποχρέωση να παράσχει στον νεαρό αθλητή επαρκείς πληροφορίες ώστε να μπορεί να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση, στηριζόμενη σε ακριβή στοιχεία, και, επομένως, η συμβατική ρήτρα πρέπει όχι μόνον να είναι κατανοητή από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά πρέπει να παρέχει επίσης στον καταναλωτή τη δυνατότητα, αφενός, να αντιληφθεί στο σύνολό τους τις σημαντικές οικονομικές συνέπειες τις οποίες μπορεί να συνεπάγεται η εν λόγω ρήτρα όσον αφορά τις οικονομικές υποχρεώσεις του και, αφετέρου, να εκτιμήσει τον ανάλογο χαρακτήρα της σε σχέση με τη συνολική αξία των υπηρεσιών που προσφέρει η εν λόγω επιχείρηση.

5. Επί του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας περί αμοιβής υπό το πρίσμα του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (πέμπτο προδικαστικό ερώτημα)

85. Με το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η επίδικη ρήτρα δημιουργεί, εις βάρος του καταναλωτή, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, δεδομένου ότι δεν συνδέει την αξία της παροχής με το κόστος της για τον καταναλωτή. Επομένως, το προδικαστικό ερώτημα αφορά την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίδικης ρήτρας, ιδίως δε της συμβατότητας του υπολογισμού της αμοιβής στην επίμαχη σύμβαση με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.

86. Φρονώ ότι είναι χρήσιμο να διευκρινίσω εκ προοιμίου ορισμένα στοιχεία σχετικά με την εκτίμηση του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα της επίδικης ρήτρας.

87. Αφενός, είναι σημαντικό να υπομνησθεί ότι η επίδικη ρήτρα μπορεί να θεωρηθεί ως κρίσιμη από την άποψη τόσο του «κύριου αντικειμένου της σύμβασης»[62] όσο και της «επάρκειας της τιμής και της αμοιβής»[63], κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Επομένως, δυνάμει της εν λόγω διάταξης, τέτοια ρήτρα εμπίπτει μεν στο πεδίο εφαρμογής της επίμαχης οδηγίας, πλην όμως η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας αποκλείεται εάν η ρήτρα πληροί την απαίτηση διαφάνειας που προβλέπεται από την οδηγία. Κατά συνέπεια, η ανάλυση που ακολουθεί είναι χρήσιμη μόνον εάν το αιτούν δικαστήριο κρίνει είτε ότι η επίδικη ρήτρα δεν πληροί την απαίτηση διαφάνειας –στο μέτρο που το γεγονός και μόνον ότι η διατύπωση ρήτρας δεν είναι

[61] Βλ. υποσημείωση 6 των παρουσών προτάσεων.

[62] Υπό την έννοια ότι η εν λόγω ρήτρα «καθορίζ[ει] [τις] ουσιώδεις παροχές της οικείας συμβάσεως» και «ως τέτοι[α], χαρακτηρίζ[ει] τη σύμβαση» (βλ. απόφαση Andriciuc, σκέψη 35 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[63] Υπό την έννοια ότι η επίμαχη ρήτρα αφορά τη «σχέση ποιότητας/τιμής του προμηθευομένου αγαθού ή της παροχής» (βλ. δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13).

σαφής ούτε κατανοητή δεν αρκεί προκειμένου να την καταστήσει καταχρηστική [64]– είτε ότι μπορεί να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα δεδομένου ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω, καθότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, η συγκεκριμένη διάταξη δεν είχε μεταφερθεί ακόμη στο λεττονικό δίκαιο [65]. Εν πάση περιπτώσει, η διαφάνεια συμβατικής ρήτρας, η οποία απαιτείται από το άρθρο 5 της ως άνω οδηγίας, συνιστά ένα από τα ουσιώδη στοιχεία που πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα της [66].

88. Αφετέρου, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αφορά τόσο την ερμηνεία των εννοιών της οδηγίας 93/13 όσο και τα κριτήρια που ο εθνικός δικαστής μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει κατά την εξέταση συμβατικής ρήτρας υπό το πρίσμα των διατάξεών της, εξυπακουομένου ότι στον εν λόγω δικαστή απόκειται να αποφανθεί, αφού λάβει υπόψη τα κριτήρια αυτά, επί του χαρακτηρισμού συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας βάσει των ιδιαίτερων περιστάσεων της υπό κρίση υπόθεσης. Εξ αυτού συνάγεται ότι το Δικαστήριο πρέπει να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο απλώς και μόνον ενδεικτικά στοιχεία τα οποία το τελευταίο οφείλει να λάβει υπόψη [67].

89. Κατόπιν των ανωτέρω διευκρινίσεων, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει ότι ρήτρα σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από την εν λόγω σύμβαση. Ως εκ τούτου, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αξιολογήσει, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων της υπόθεσης, πρώτον, την ενδεχόμενη μη συμμόρφωση προς την απαίτηση καλής πίστης και, δεύτερον, την ύπαρξη ενδεχόμενης «σημαντικής ανισορροπίας» εις βάρος του καταναλωτή, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 [68].

90. Αφενός, όσον αφορά την απαίτηση «καλής πίστης», στη δέκατη έκτη αιτιολογική σκέψη της επίμαχης οδηγίας διευκρινίζεται, μεταξύ άλλων, ότι η συγκεκριμένη απαίτηση «μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα» και ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να «δίν[ει] ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκατέρου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή» [69]. Επομένως, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει αν ο επαγγελματίας, συναλλασσόμενος καλόπιστα και θεμιτά με τον καταναλωτή, μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχθεί τέτοια ρήτρα μετά την ατομική διαπραγμάτευση [70].

[64] Βλ. ανάλυση στο πλαίσιο του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος της απόφασης Banco Santander (σκέψη 66 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Εντούτοις, το εθνικό δίκαιο μπορεί να προβλέπει ότι η έλλειψη διαφάνειας μπορεί να οδηγήσει άμεσα στην ακύρωση συμβατικών ρητρών, χωρίς να είναι αναγκαία η εφαρμογή του κριτηρίου του καταχρηστικού χαρακτήρα του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Βλ. επίσης κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 19).

[65] Βλ. ανάλυση στο πλαίσιο του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος. Βλ., επίσης, κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 24 και υποσημείωση 163), κατά τις οποίες το εθνικό δίκαιο μπορεί να παρέχει στα δικαστήρια τη δυνατότητα να προβαίνουν σε εκτίμηση του ανάλογου ή μη της τιμής ακόμη και όταν οι εν λόγω ρήτρες είναι σαφείς και κατανοητές.

[66] Πρβλ. αποφάσεις της 26ης Απριλίου 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, σκέψεις 27 και 28), και Banco Santander (σκέψη 66). Για παράδειγμα, κατά το σημείο 1, στοιχείο θ′, του παραρτήματος της οδηγίας 93/13 και την εικοστή αιτιολογική σκέψη της, το γεγονός ότι ο καταναλωτής δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να λάβει γνώση συμβατικής ρήτρας συνιστά ένδειξη του καταχρηστικού χαρακτήρα της.

[67] Απόφαση Banco Santander (σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[68] Απόφαση Banco Santander (σκέψη 63 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[69] Πρβλ. απόφαση Banco Primus (σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[70] Απόφαση Banco Santander (σκέψη 64 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

91. Αφετέρου, όσον αφορά την απαίτηση περί «σημαντικής ανισορροπίας» μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση, την οποία αφορά ειδικώς το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι πρέπει, ιδίως, να ληφθούν υπόψη οι κανόνες που εφαρμόζονται βάσει της εθνικής νομοθεσίας στην περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει σχετική συμφωνία των μερών, προκειμένου να εκτιμηθεί αν και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό η σύμβαση περιάγει τον καταναλωτή σε δυσμενέστερη νομική θέση από εκείνη την οποία προβλέπει η ισχύουσα εθνική νομοθεσία[71]. Συγκεκριμένα, χάρη σε τέτοια συγκριτική ανάλυση το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει αν η σύμβαση περιάγει τον καταναλωτή σε δυσμενέστερη νομική θέση από εκείνη την οποία προβλέπει η ισχύουσα εθνική νομοθεσία και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό συμβαίνει τούτο[72]. Ωστόσο, εάν η εθνική νομοθεσία δεν περιέχει πρόσθετες κρίσιμες διατάξεις (όπως μπορεί να συμβαίνει σχετικά με τον καθορισμό της αμοιβής στο πλαίσιο συμβάσεων νεαρών αθλητών της κατηγορίας «ελπίδων»), η σημαντική ανισορροπία πρέπει να εκτιμηθεί λαμβάνοντας υπόψη άλλα στοιχεία αναφοράς, όπως τις θεμιτές και δίκαιες πρακτικές της αγοράς κατά την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης όσον αφορά τις αμοιβές στον οικείο αθλητικό τομέα[73] ή τη σύγκριση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από συγκεκριμένη σύμβαση, λαμβανομένων υπόψη της φύσης της και των συναφών συμβατικών ρητρών[74]. Ομοίως, είναι χρήσιμη προς τούτο η εξέταση της νομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται ο εν λόγω καταναλωτής, λαμβανομένων υπόψη των μέσων που διαθέτει βάσει της εθνικής νομοθεσίας, για να επιτύχει την παύση της χρησιμοποίησης καταχρηστικών ρητρών[75]. Τέλος, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας αφού λάβει υπόψη τη φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες τις κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες τις υπόλοιπες ρήτρες της εν λόγω σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται[76].

92. Απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει την επίμαχη στην κύρια δίκη κατάσταση λαμβάνοντας υπόψη τις ενδείξεις που εκτέθηκαν στα σημεία 89 έως 91 των παρουσών προτάσεων, αφού εξακριβώσει τα στοιχεία που αφορούν τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης και το εθνικό νομικό πλαίσιο.

93. Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας που διαβιβάστηκε στο Δικαστήριο, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να ελέγξει αν, ενδεχομένως, η εθνική νομοθεσία για τις συμβάσεις νεαρών αθλητών κατηγορίας «ελπίδων» περιέχει διατάξεις σχετικά με την αμοιβή από τις οποίες η επίδικη σύμβαση αποκλίνει. Ελλείψει τέτοιας νομοθεσίας, θα απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει τις θεμιτές και δίκαιες πρακτικές όσον αφορά την αμοιβή για τις σχετικές υπηρεσίες στον οικείο αθλητικό τομέα οι οποίες ίσχυαν κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης. Επιπλέον, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να λάβει υπόψη τη φύση των υπηρεσιών που αφορά η εν λόγω σύμβαση και να εξακριβώσει αν η έλλειψη συνδέσμου μεταξύ της αξίας της παρεχόμενης από την εταιρία Α υπηρεσίας και της αμοιβής για τις εν λόγω υπηρεσίες από τον C μπορεί να καταστήσει την επίδικη ρήτρα καταχρηστική.

71 Απόφαση Banco Santander (σκέψη 65 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

72 Πρβλ. απόφαση Banco Primus (σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

73 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση Banco Santander (σκέψη 65 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

74 Πρβλ. απόφαση Banco Primus (σκέψη 67, πρώτη περίπτωση). Βλ. επίσης κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (σ. 33 και υποσημείωση 241).

75 Βλ. απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, σκέψη 68).

76 Απόφαση Banco Primus (σκέψη 61 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

94. Συναφώς, φρονώ ότι, στο πλαίσιο της εκτίμησης ενδεχόμενης σημαντικής ανισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να λάβει υπόψη το αν ο πάροχος υπηρεσιών μπορεί να αποδείξει ότι η αμοιβή που ανέρχεται στο 10 % του συνόλου των εσόδων του C κατά τη διάρκεια της επίδικης σύμβασης συνδέεται όντως με τις παρασχεθείσες από την εταιρία A υπηρεσίες, καθώς και αν τέτοια αμοιβή αντιστοιχεί στην αξία της αγοράς στον οικείο αθλητικό τομέα. Κατά τη γνώμη μου, πλήρης δυσαναλογία μεταξύ της παρεχόμενης υπηρεσίας και της καταβαλλόμενης τιμής δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αποδεκτή, έστω και αν επιτρέπεται ή δεν απαγορεύεται ρητώς από την εθνική νομοθεσία [77].

95. Επ' αυτού, φρονώ ότι είναι εντούτοις σημαντικό το αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη τα ακόλουθα στοιχεία τα οποία συνηγορούν υπέρ της ανυπαρξίας «σημαντικής ανισορροπίας»: i) το γεγονός ότι η εν λόγω αμοιβή καθίσταται απαιτητή μόνον εφόσον τα έσοδα ανέρχονται σε ποσό τουλάχιστον 1 500 ευρώ μηνιαίως· ii) το γεγονός ότι, κατά τους όρους της σύμβασης, ο C μπορούσε να καταγγείλει μονομερώς την επίδικη σύμβαση αζημίως, εάν, μεταξύ άλλων, αποφάσιζε να μη συνεχίσει την επαγγελματική σταδιοδρομία του [78] και iii) το γεγονός ότι η εταιρία A παρέσχε τις υπηρεσίες της χωρίς οποιαδήποτε εγγύηση ότι ο C θα επιτύχει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, ήτοι να γίνει επαγγελματίας αθλητής, όπερ σημαίνει ότι, εκ φύσεως, η σύμβαση ενείχε σημαντικό βαθμό κινδύνου για την εν λόγω εταιρία [79]. Συγκεκριμένα, επ' αυτού, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να λάβει υπόψη το γεγονός ότι η αμοιβή που η εταιρία A θα εισπράξει από τον C θα χρησιμοποιηθεί για τη χρηματοδότηση όχι μόνον των υπηρεσιών που η εταιρία A παρέχει στον C, αλλά και των υπηρεσιών που παρέχονται σε όλους τους λοιπούς νεαρούς αθλητές κατηγορίας «ελπίδων» που συνήψαν παρόμοιες συμβάσεις με την εν λόγω εταιρία (και δη σε εκείνους που δεν έγιναν επαγγελματίες αθλητές), και μάλιστα ενδεχομένως επί σειρά ετών. Το σύστημα θα πρέπει, επομένως, να εκτιμηθεί στο σύνολό του.

96. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει, εντούτοις, να λάβει επίσης υπόψη τα στοιχεία που συνηγορούν υπέρ της ύπαρξης ανισορροπίας, μεταξύ άλλων, το γεγονός ότι η επίδικη σύμβαση δεν περιείχε ρήτρα προβλέπουσα τη δυνατότητα των μερών να συμφωνήσουν τη μείωση των υποχρεώσεων του νεαρού αθλητή ή να τροποποιήσουν τη διάρκεια της εν λόγω σύμβασης, για παράδειγμα, όταν ο νεαρός αθλητής ενηλικιωθεί ή ανάλογα με την έκταση και τη διάρκεια των παρεχόμενων στον αθλητή υπηρεσιών, ρήτρα η οποία θα ήταν κανονικά επιβεβλημένη προκειμένου να ληφθεί υπόψη το συμφέρον του νεαρού αθλητή.

97. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας ρήτρας σύμβασης παροχής υπηρεσιών στήριξης της αθλητικής ανάπτυξης και σταδιοδρομίας, η οποία προβλέπει ότι, ως αντάλλαγμα για την παροχή των εν λόγω υπηρεσιών, ο νεαρός αθλητής, ενεργών ως καταναλωτής, δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα δεκαπέντε επόμενα έτη εάν γίνει επαγγελματίας αθλητής, κρίσιμα στοιχεία είναι η ενδεχόμενη μη πλήρωση της απαίτησης «καλής πίστης» και η ύπαρξη ενδεχόμενης «σημαντικής ανισορροπίας» εις βάρος του καταναλωτή, διευκρινιζομένου ότι πρέπει να ληφθούν

[77] Βλ., κατ' αναλογίαν, αποφάσεις της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψη 79), σχετικά με συμβατική ρήτρα η οποία βάρυνε τον δανειολήπτη με το σύνολο των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι τα έξοδα που καταλογίζονται στον δανειολήπτη έπρεπε να αντιστοιχούν σε πράγματι παρασχεθείσες υπηρεσίες, και της 16ης Μαρτίου 2023, Caixabank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου) (C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψη 59), σχετικά με ρήτρα περί προμήθειας για τα έξοδα φακέλου, η οποία, προκειμένου να θεωρηθεί ως μη ικανή να επηρεάσει δυσμενώς τη νομική θέση του καταναλωτή όπως αυτή προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο, μπορούσε να βαρύνει τον καταναλωτή με την εν λόγω προμήθεια μόνον με ποσό ανάλογο προς το ποσό του δανείου.

[78] Η ως άνω διαπίστωση στηρίζεται αποκλειστικά και μόνον στα στοιχεία που προσκόμισε η εταιρία A, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, τα οποία το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να επαληθεύσει.

[79] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 16ης Μαρτίου 2010, Olympique Lyonnais (C-325/08, EU:C:2010:143, σκέψη 42).

υπόψη, μεταξύ άλλων, η ύπαρξη κανόνων που εφαρμόζονται βάσει της εθνικής νομοθεσίας στην περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει σχετική συμφωνία των μερών, προκειμένου να εκτιμηθεί αν –και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό– η εν λόγω σύμβαση περιάγει τον καταναλωτή σε δυσμενέστερη νομική θέση από εκείνη την οποία προβλέπει η ισχύουσα εθνική νομοθεσία και, ελλείψει τέτοιων κανόνων, οι πρακτικές της αγοράς κατά την ημερομηνία σύναψης της εν λόγω σύμβασης όσον αφορά τις αμοιβές στον οικείο αθλητικό τομέα, εφόσον είναι θεμιτές και δίκαιες, καθώς και η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι λοιπές ρήτρες της εν λόγω σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται, και μεταξύ άλλων αν η αμοιβή που απαιτείται αντιστοιχεί στην αξία της αγοράς στον οικείο αθλητικό τομέα, χωρίς να παραβλέπεται ιδίως ο κίνδυνος που συνεπάγεται για τον επαγγελματία το γεγονός της ανυπαρξίας εγγύησης ότι θα εισπράξει αμοιβή, στην περίπτωση που ο νεαρός αθλητής δεν γίνει επαγγελματίας.

6. Επί του μη δεσμευτικού χαρακτήρα καταχρηστικής ρήτρας κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (έκτο προδικαστικό ερώτημα)

98. Με το έκτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, εφόσον διαπιστώνεται ότι συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, αντιβαίνει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, το αιτούν δικαστήριο να μπορεί να μειώσει το οφειλόμενο από τον καταναλωτή ποσό στο ύψος των εξόδων που πράγματι πραγματοποίησε ο επαγγελματίας πάροχος υπηρεσιών στο πλαίσιο της εκτέλεσης της σύμβασης.

99. Επομένως, το έκτο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ενδεχόμενη ευχέρεια που διαθέτει το αιτούν δικαστήριο ώστε να αναθεωρήσει ή να τροποποιήσει μια ρήτρα, αν εκτιμήσει ότι η εν λόγω ρήτρα είναι καταχρηστική.

100. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της οικείας εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές. Η εν λόγω διάταξη προβλέπει επίσης ότι η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.

101. Όπως έχει υπογραμμίσει επανειλημμένως το Δικαστήριο, πρόκειται περί διατάξεως αναγκαστικού δικαίου η οποία έχει ως σκοπό να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία την οποία εγκαθιδρύει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα[80]. Επιπλέον, δεδομένης της φύσεως και της σημασίας του δημόσιου συμφέροντος επί του οποίου στηρίζεται η παρεχόμενη με την οδηγία 93/13 στους καταναλωτές προστασία, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας πρέπει να θεωρηθεί ως ισοδύναμο προς τους εθνικούς κανόνες δημόσιας τάξης της ίδιας βαθμίδας στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης[81].

102. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι συμβατική ρήτρα η οποία κρίνεται καταχρηστική πρέπει κατ' αρχήν να θεωρείται ως ουδέποτε υπάρξασα, οπότε δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του

[80] Απόφαση Banco Primus (σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[81] Βλ. απόφαση Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

καταναλωτή [82]. Ως εκ τούτου, η διαπίστωση με δικαστική απόφαση της καταχρηστικότητας μιας τέτοιας ρήτρας πρέπει κατ' αρχήν να συνεπάγεται την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής αν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα [83].

103. Εντεύθεν συνάγεται, κατά πρώτον, ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να αποκλείσει την εφαρμογή καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας η οποία επιβάλλει την πληρωμή ποσών τα οποία κρίνεται ότι δεν οφείλονται εμπεριέχει κατ' αρχήν αποτελέσματα επιστροφής αναφορικά με τα εν λόγω ποσά. Συγκεκριμένα, η απουσία αποτελέσματος επιστροφής θα ήταν ενδεχομένως δυνατό να διακυβεύσει τον αποτρεπτικό χαρακτήρα τον οποίο το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, επιδιώκει να προσδώσει στη διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών που περιλαμβάνονται σε συμβάσεις συναπτόμενες από επαγγελματία με τους καταναλωτές [84]. Κατά μείζονα λόγο, εάν, όπως στην υπό κρίση υπόθεση, ο καταναλωτής δεν πραγματοποίησε πληρωμές, οι οποίες αποδεικνύονται μη οφειλόμενες λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας με την οποία επιβλήθηκαν, ο καταναλωτής δεν μπορεί να υποχρεωθεί να καταβάλει, έστω εν μέρει, τα ποσά που οφείλονται δυνάμει της εν λόγω ρήτρας, η οποία πρέπει να θεωρείται ως ουδέποτε υπάρξασα [85]. Άλλως, η επίμαχη ρήτρα θα παρέμενε εν μέρει δεσμευτική και ο επαγγελματίας θα αντλούσε κάποιο όφελος από τη χρήση της.

104. Κατά δεύτερον, όσον αφορά τη δυνατότητα τροποποίησης ή αναθεώρησης καταχρηστικής ρήτρας, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο εθνικός δικαστής δεν έχει την εξουσία να τροποποιεί ή να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών, διότι άλλως θα συνέβαλλε στην εξάλειψη του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες ο πλήρης αποκλεισμός της εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών έναντι των καταναλωτών [86]. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ρητώς ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση που διαπιστώσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα ποινικής ρήτρας σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, να μειώσει το ποσό της ποινικής ρήτρας που βαρύνει τον καταναλωτή, αντί να αποφανθεί ότι η οικεία ρήτρα ουδόλως έχει εφαρμογή έναντι του καταναλωτή αυτού. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, λαμβανομένων υπόψη του σκοπού και της όλης οικονομίας της εν λόγω οδηγίας, εάν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρήσει το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της ίδιας

[82] Κατά συνέπεια, μολονότι απόκειται στα κράτη μέλη, μέσω του εθνικού δικαίου τους, να καθορίζουν το λεπτομερές πλαίσιο για τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ρήτρας περιεχόμενης σε σύμβαση και για την υλοποίηση των συγκεκριμένων έννομων αποτελεσμάτων της διαπίστωσης αυτής, γεγονός παραμένει ότι η εν λόγω διαπίστωση πρέπει να καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής εάν δεν υπήρχε η καταχρηστική ρήτρα, ιδίως με τη θεμελίωση δικαιώματος για επιστροφή του οφέλους που αποκόμισε αχρεωστήτως, εις βάρος του, ο επαγγελματίας κατ' εφαρμογήν της καταχρηστικής ρήτρας [βλ. αποφάσεις της 25ης Απριλίου 2024, Caixabank (Παραγραφή) [C-484/21, στο εξής: απόφαση Caixabank (Παραγραφή), EU:C:2024:360, σκέψεις 15 έως 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία], και Banco Santander (Χρονικό σημείο έναρξης της παραγραφής) (C-561/21, EU:C:2024:362, σκέψεις 18 έως 23 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)].

[83] Βλ. απόφαση Caixabank (Παραγραφή) (σκέψη 15 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[84] Βλ. απόφαση Caixabank (Παραγραφή) (σκέψεις 16 και 17 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[85] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 21ης Μαρτίου 2024, Profi Credit Bulgaria (Συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης) (C-714/22, EU:C:2024:263, σκέψη 88), με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει να υποχρεωθεί ο καταναλωτής να φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων, όταν, αφού διαπιστωθεί η ακυρότητα συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, γίνεται εν μέρει μόνο δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει της ρήτρας αυτής, για τον λόγο ότι είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να καθοριστεί η έκταση του δικαιώματος του καταναλωτή για επιστροφή των ποσών αυτών.

[86] Βλ. απόφαση Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (σκέψη 60 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Ο επιτακτικός χαρακτήρας του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 συνεπάγεται ότι ο καταναλωτής δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να παραιτηθεί από την προστασία που παρέχει η εν λόγω οδηγία ούτε μέσω σύμβασης ούτε με μονομερή δήλωση (βλ. κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, σ. 38).

οδηγίας, δεδομένου ότι θα αποδυνάμωνε το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που ασκεί στους επαγγελματίες η πλήρης απαγόρευση εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στους καταναλωτές, στο μέτρο που οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να υπόκεινται στον πειρασμό να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν αυτές κηρύσσονταν άκυρες, η σύμβαση θα μπορούσε παρά ταύτα να συμπληρωθεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλισθεί το συμφέρον των εν λόγω επαγγελματιών [87].

105. Κατά συνέπεια, εκτιμώ ότι, εάν εθνικό δικαστήριο διαπίστωνε ότι η επίμαχη ρήτρα είναι καταχρηστική, η ευχέρεια που θα είχε να αναθεωρήσει ή να τροποποιήσει την εν λόγω συμβατική ρήτρα δεν θα ήταν σύμφωνη προς το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Η μόνη δυνατότητα την οποία διαθέτει το εθνικό δικαστήριο είναι η ακύρωση της καταχρηστικής ρήτρας και η εξέταση, ακολούθως, του αν, δυνάμει των κανόνων του εθνικού δικαίου, η σύμβαση μπορεί, από νομικής απόψεως, να διατηρηθεί σε ισχύ χωρίς την καταχρηστική ρήτρα, κάτι το οποίο πρέπει να εξετάζεται βάσει αντικειμενικής προσέγγισης [88].

106. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω να δοθεί στο έκτο προδικαστικό ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι συμβατική ρήτρα η οποία κρίθηκε καταχρηστική πρέπει να θεωρείται, κατ' αρχήν, ως ουδέποτε υπάρξασα, οπότε δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, ο οποίος πρέπει να αποκατασταθεί στη νομική και πραγματική κατάσταση στην οποία θα τελούσε εάν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα, χωρίς το εθνικό δικαστήριο να μπορεί να επιβάλει στον καταναλωτή την καταβολή οποιουδήποτε ποσού για την αμοιβή που προβλεπόταν από τη ρήτρα που κρίθηκε καταχρηστική, ούτε ακόμη να μειώσει το ποσό αυτό στο ύψος των εξόδων που πράγματι πραγματοποίησε ο επαγγελματίας πάροχος υπηρεσιών στο πλαίσιο της εκτέλεσης της σύμβασης.

7. Επί της εμβέλειας των άρθρων 8 και 8α της οδηγίας 93/13 (έβδομο και όγδοο προδικαστικό ερώτημα)

107. Με το έβδομο και το όγδοο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία προτείνω να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί, εφόσον το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει εφαρμογή, αν, αφενός, το αιτούν δικαστήριο μπορεί, εφόσον διαπιστώσει ότι το ύψος της αμοιβής είναι προδήλως δυσανάλογο προς τη συνεισφορά του παρόχου υπηρεσιών, να αποφανθεί ότι η επίμαχη συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική δυνάμει του εθνικού δικαίου και μόνο (*έβδομο προδικαστικό ερώτημα*) και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, εφόσον η σύμβαση συνήφθη πριν από την έναρξη ισχύος του άρθρου 8α της εν λόγω οδηγίας, αν, αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη αποκλειστικά και μόνον τις πληροφορίες που αφορούν τις διατάξεις που το κράτος μέλος θέσπισε δυνάμει του άρθρου 8 της ίδιας οδηγίας, τις οποίες κοινοποίησε στην Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 8α της ίδιας οδηγίας, όταν το εν λόγω κράτος μέλος έχει δηλώσει ότι η νομοθεσία του δεν βαίνει πέραν των προβλεπομένων από τους ελάχιστους κανόνες που θεσπίζονται στην εν λόγω οδηγία (*όγδοο προδικαστικό ερώτημα*).

[87] Αποφάσεις της 30ής Μαΐου 2013, Asbeek Brusse και de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, σκέψεις 58 και 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψεις 53 και 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Στο ίδιο πνεύμα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται σε εθνική νομολογία η οποία περιορίζει χρονικώς τα περί επιστροφής αποτελέσματα που συνδέονται με την κήρυξη ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, η οποία ρήτρα περιέχεται σε σύμβαση συναφθείσα από επαγγελματία με καταναλωτή, μόνον στα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως κατ' εφαρμογήν τέτοιας ρήτρας μετά τη δημοσίευση της δικαστικής απόφασης με την οποία διαπιστώθηκε η εν λόγω καταχρηστικότητα [βλ. απόφαση Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (σκέψη 75)].

[88] Πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

108. Δεδομένου ότι τα δύο ανωτέρω προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία είναι αλληλένδετα, υποβλήθηκαν για την περίπτωση στην οποία το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 εμποδίζει εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, ενώ, λαμβανομένης υπόψη της απάντησης που προτείνω να δοθεί στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να μπορεί να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα εάν, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας δεν είχε μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο, εκτιμώ ότι παρέλκει η απάντηση στα εν λόγω προδικαστικά ερωτήματα.

109. Εν πάση περιπτώσει, χάριν πληρότητας, αφενός, όσον αφορά το έβδομο προδικαστικό ερώτημα, όπως προεκτέθηκε στο σημείο 67 των παρουσών προτάσεων, υπενθυμίζεται ότι η οδηγία 93/13 προβαίνει σε ελάχιστη εναρμόνιση και ότι, επομένως, δυνάμει του άρθρου 8 της εν λόγω οδηγίας, τα κράτη μέλη μπορούν να διασφαλίζουν επίπεδο προστασίας υψηλότερο από το προβλεπόμενο σε αυτήν, εφόσον τούτο συνάδει με τους σκοπούς που επιδιώκει η οδηγία. Με άλλα λόγια, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να βασίζονται στο άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας για τη θέσπιση διατάξεων που διευρύνουν το φάσμα των συμβατικών ρητρών ο καταχρηστικός χαρακτήρας των οποίων μπορεί να εκτιμηθεί, επεκτείνοντάς το σε άλλες τέτοιες ρήτρες, ειδικότερα σε αυτές που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την αναλογία ποιότητας και τιμής, τούτο δε ακόμη και αν οι ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό [89].

110. Αφετέρου, όσον αφορά το όγδοο προδικαστικό ερώτημα, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 8α της οδηγίας 93/13 επιβάλλει στα κράτη μέλη που θεσπίζουν διατάξεις δυνάμει του άρθρου 8 αυτής την υποχρέωση να ενημερώνουν την Επιτροπή για τη θέσπιση των εν λόγω διατάξεων, καθώς και για κάθε μεταγενέστερη τροποποίηση, ειδικότερα όταν οι εν λόγω διατάξεις επεκτείνουν τον έλεγχο καταχρηστικότητας σε ατομικά συμφωνούμενες ρήτρες της σύμβασης ή στην επάρκεια της τιμής ή της αμοιβής ή περιέχουν καταλόγους ρητρών της σύμβασης που πρέπει να θεωρούνται ως καταχρηστικές. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή, η Δημοκρατία της Λεττονίας δεν κοινοποίησε κανένα μέτρο δυνάμει του άρθρου 8α το οποίο βαίνει πέραν των ελάχιστων κανόνων που προβλέπονται από την οδηγία 93/13. Εντούτοις, τούτο ουδόλως θίγει την ευχέρεια εφαρμογής εθνικών νομοθετικών πράξεων που σκοπούν τη βελτίωση της προστασίας των καταναλωτών, στο μέτρο που το άρθρο 8α της ως άνω οδηγίας δεν προβλέπει οποιαδήποτε έννομη συνέπεια για τη μη κοινοποίηση της νομοθεσίας εκ μέρους κράτους μέλους. Με άλλα λόγια, η μη κοινοποίηση τέτοιου εθνικού μέτρου δεν συνεπάγεται την αδυναμία εφαρμογής του στο οικείο κράτος μέλος. Συγκεκριμένα, η κοινοποίηση των διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει του άρθρου 8α της οδηγίας δεν συνιστά, κατά την ίδια οδηγία, αναγκαία προϋπόθεση του κύρους και του δεσμευτικού αποτελέσματός τους. Ως εκ τούτου, η μη κοινοποίηση εκ μέρους κράτους μέλους δεν μπορεί να προβληθεί ως επιχείρημα για να θεωρηθεί ότι η νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους δεν τέθηκε σε ισχύ ή δεν είναι δεσμευτική.

8. Επί της εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφος 1, και του άρθρου 24, παράγραφος 2, του Χάρτη (ένατο και δέκατο προδικαστικό ερώτημα)

111. Με το ένατο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, η επιρροή που ασκούν στην υπό κρίση υπόθεση το άρθρο 17, παράγραφος 1, και το άρθρο 24, παράγραφος 2, του Χάρτη, λαμβανομένου υπόψη, πρώτον, ότι η επίδικη σύμβαση δέσμευε τον C για διάρκεια δεκαπέντε ετών και μπορούσε να έχει σημαντικές οικονομικές

[89] Πρβλ. απόφαση Caja de Ahorros (σκέψη 44) καθώς και σημεία 71 έως 74 των παρουσών προτάσεων.

συνέπειες και, δεύτερον, ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, ο C ήταν ανήλικος. Το δέκατο προδικαστικό ερώτημα αφορά κατ' ουσίαν τα ίδια ζητήματα με εκείνα που διαλαμβάνονται στο ένατο προδικαστικό ερώτημα και υποβάλλεται επικουρικώς ως προς αυτό, ήτοι για την περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα. Λαμβανομένης υπόψη της απάντησης που προτείνω να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, προκύπτει ότι παρέλκει η απάντηση του δέκατου προδικαστικού ερωτήματος.

112. Ως εκ τούτου, με τα δύο ως άνω προδικαστικά ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, αφενός, αν, λαμβανομένων υπόψη της διάρκειας και του ύψους της αμοιβής, σύμβαση όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή που ήταν ανήλικος κατά τον χρόνο της σύναψής της, είναι αντίθετη προς το «υπέρτατο συμφέρον» του παιδιού, κατά το άρθρο 24, παράγραφος 2, του Χάρτη, και θίγει το δικαίωμα ιδιοκτησίας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 17 του Χάρτη, και, αφετέρου, αν, υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13, το γεγονός αυτό θα μπορούσε να ασκήσει επιρροή στην εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας.

113. Κατ' αρχάς, είναι χρήσιμο να υπομνησθεί ότι, εάν το Δικαστήριο εκτιμήσει, όπως προτείνω με την απάντησή μου στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, ότι η οδηγία 93/13 έχει εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης, το ίδιο θα ισχύει όσον αφορά τον Χάρτη. Συγκεκριμένα, δυνάμει του άρθρου 51 αυτού, παράγραφος 1, οι διατάξεις του Χάρτη εφαρμόζονται μόνον όταν τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να γίνουν σεβαστά τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, περιλαμβανομένων των προβλεπόμενων στο άρθρο 17 (δικαίωμα ιδιοκτησίας) και στο άρθρο 24 (δικαιώματα του παιδιού).

114. Αφενός, σε σχέση με το δικαίωμα ιδιοκτησίας, εξ όσων γνωρίζω, το Δικαστήριο δεν έχει κρίνει, έως τώρα, ότι το άρθρο 17, παράγραφος 1, του Χάρτη, το οποίο ρυθμίζει το δικαίωμα ιδιοκτησίας γενικώς, έχει οποιαδήποτε ειδική σημασία όσον αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 93/13. Τούτο είναι, κατά τη γνώμη μου, απολύτως λογικό και αναμενόμενο.

115. Αφετέρου, όσον αφορά τα δικαιώματα του παιδιού, το άρθρο 24, παράγραφος 2, του Χάρτη ορίζει ότι, «[σ]ε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού». Μολονότι, εξ όσων γνωρίζω, το Δικαστήριο δεν έχει ερμηνεύσει ποτέ τη συγκεκριμένη διάταξη στο πλαίσιο ερμηνείας της οδηγίας 93/13, η διατύπωσή της είναι ευρεία και θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να εφαρμόζεται σε πράξεις όπως η επίδικη σύμβαση, οι οποίες έχουν δυνητικώς σημαντικές συνέπειες για τον ενδιαφερόμενο ανήλικο[90]. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού[91], στο οποίο παραπέμπουν ρητώς οι επεξηγήσεις σχετικά με το άρθρο 24 του Χάρτη. Κατά το ως άνω άρθρο 3, παράγραφος 1, το συμφέρον του παιδιού πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά. Επομένως, η διάταξη αυτή καλύπτει, γενικά, όλες τις αποφάσεις και όλες τις δράσεις που αφορούν άμεσα ή έμμεσα τα

[90] Πρβλ., και κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Μαρτίου 2021, État belge (Επιστροφή του γονέα ενός ανηλίκου) (C-112/20, EU:C:2021:197, σκέψη 36).

[91] Εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου 1989.

παιδιά[92], όπως επισήμανε η επιτροπή για τα δικαιώματα του παιδιού των Ηνωμένων Εθνών[93]. Συγκεκριμένα, η φράση «υπέρτατο συμφέρον του παιδιού» παραπέμπει συγχρόνως σε ουσιαστικό δικαίωμα, σε ερμηνευτική αρχή και σε δικονομικό κανόνα[94].

116. Στο μέτρο που η ως άνω φράση παραπέμπει σε «ερμηνευτική αρχή», εκτιμώ ότι η προμνησθείσα διάταξη μπορεί να έχει σημασία για την ερμηνεία και την εφαρμογή των διατάξεων της οδηγίας 93/13, όταν ο ενδιαφερόμενος καταναλωτής ήταν, όπως στην υπό κρίση υπόθεση, ανήλικος κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης.

117. Επιβάλλεται, πάντως, η διαπίστωση ότι η οδηγία 93/13 ουδεμία μνεία περιέχει στην ηλικία των καταναλωτών ή, κατά μείζονα λόγο, στην ανηλικότητά τους. Εντούτοις, το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές περιέχει ειδική διάταξη σχετικά με τις εμπορικές πρακτικές που στοχεύουν «σαφώς [προσδιοριζόμενη ομάδα] καταναλωτών που είναι ιδιαιτέρως ευάλωτοι». Στους παράγοντες που καθορίζουν τον ευάλωτο χαρακτήρα των καταναλωτών καταλέγεται, μεταξύ άλλων, η ηλικία τους. Ως εκ τούτου, η οδηγία για τις αθέμιτες πρακτικές προβλέπει ότι, σε περίπτωση στόχευσης τέτοιας ομάδας, η σχετική εμπορική πρακτική πρέπει να εκτιμάται «από την οπτική γωνία του μέσου μέλους αυτής της ομάδας»[95].

118. Επομένως, εφόσον η οδηγία 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 24, παράγραφος 2, του Χάρτη, προκειμένου να εκτιμηθεί ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας της επίμαχης ρήτρας από την οπτική γωνία του «μέσου καταναλωτή ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος», πρέπει να ληφθεί υπόψη, τηρουμένων των αναλογιών, το γεγονός ότι ο καταναλωτής ήταν ανήλικος και, κατά συνέπεια, ιδιαιτέρως ευάλωτος. Πράγματι, όπως υπομνήσθηκε στο σημείο 58 των παρουσών προτάσεων, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας εκτιμάται λαμβανομένης υπόψη της φύσης των υπηρεσιών που αποτελούν αντικείμενο της σύμβασης και με αναφορά «σε όλες τις περιστάσεις που ανάγονται στη σύναψή της», συμπεριλαμβανομένης, κατά περίπτωση, και της ανηλικότητας του καταναλωτή.

119. Παρά ταύτα, στην υπό κρίση υπόθεση, μολονότι η ανηλικότητα του καταναλωτή μπορεί να συνιστά περίσταση που θα πρέπει να συνεκτιμηθεί, θα πρέπει να ληφθεί επίσης υπόψη το γεγονός ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της επίδικης σύμβασης, ο ανήλικος εκπροσωπούνταν από τους γονείς του, η δε σύμβαση συνήφθη μόλις ένα έτος πριν από την ενηλικίωση του C.

120. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω να δοθεί στο ένατο προδικαστικό ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα του άρθρου 24, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι, στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας, πρέπει μεν να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος καταναλωτής, ο οποίος ήταν ανήλικος κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, ανήκει σε ιδιαιτέρως ευάλωτη ομάδα, πλην όμως δεν πρέπει να παραβλεφθούν άλλες συνθήκες που επικρατούσαν κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, όπως η εκπροσώπηση του ανηλίκου από τους γονείς του και ο βαθμός ωριμότητάς του.

[92] Πρβλ., και κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Μαρτίου 2021, État belge (Επιστροφή του γονέα ενός ανηλίκου) (C-112/20, EU:C:2021:197, σκέψεις 37 και 38).

[93] Βλ., συναφώς, γενική παρατήρηση αριθ. 14 (2013) της επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού επί του δικαιώματος του παιδιού να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του (άρθρο 3, παράγραφος 1), CRC/C/GC/14, σημείο 19.

[94] Απόφαση της 11ης Ιουνίου 2024, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Γυναίκες οι οποίες ταυτίζονται με την αξία της ισότητας των φύλων) (C-646/21, EU:C:2024:487, σκέψη 73), στην οποία γίνεται παραπομπή στη γενική παρατήρηση αριθ. 14 (2013) της επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού επί του δικαιώματος του παιδιού να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του (άρθρο 3, παράγραφος 1), CRC/C/GC/14, σημείο 6.

[95] Βλ. αιτιολογικές σκέψεις 18 και 19 της οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές.

V. Πρόταση

121. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Augstākā tiesa (Senāts) (Ανώτατο Δικαστήριο, Λεττονία) ως εξής:

1) Το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011,

   έχει την έννοια ότι:

   σύμβαση παροχής υπηρεσιών αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας συναφθείσα μεταξύ, αφενός, επαγγελματία που ασκεί τη δραστηριότητά του στον τομέα της προπόνησης και της ανάπτυξης αθλητών και, αφετέρου, ανηλίκου ο οποίος εκπροσωπούνταν από τους γονείς του και δεν απασχολούνταν στον τομέα του αθλητισμού κατά τον χρόνο σύναψης της εν λόγω σύμβασης, εμπίπτει, κατ' αρχήν, στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, εφόσον πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις εφαρμογής που καθορίζονται από την ίδια οδηγία.

2) Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83,

   έχει την έννοια ότι:

   εάν, κατά τον χρόνο σύναψης της προμνησθείσας σύμβασης, η συγκεκριμένη διάταξη δεν είχε μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, το εθνικό δικαστήριο πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να μπορεί να εκτιμήσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας κατά την έννοια του άρθρου 3 της εν λόγω οδηγίας, ανεξαρτήτως του αν η εν λόγω ρήτρα αφορά το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή την αναλογία μεταξύ της αμοιβής και της τιμής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, τούτο δε ακόμη και αν ο επαγγελματίας τη διατύπωσε εκ των προτέρων με τρόπο σαφή και κατανοητό.

3) Το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83,

   έχει την έννοια ότι:

   η απαίτηση οι συμβατικές ρήτρες να είναι διατυπωμένες με τρόπο «σαφή και κατανοητό» επιβάλλει σε επιχείρηση η οποία παρέχει υπηρεσίες αθλητικής ανάπτυξης και στήριξης της σταδιοδρομίας την υποχρέωση να παράσχει στον νεαρό αθλητή επαρκείς πληροφορίες ώστε να μπορεί να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση, στηριζόμενη σε ακριβή στοιχεία, και, επομένως, η συμβατική ρήτρα πρέπει όχι μόνον να είναι κατανοητή από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά πρέπει να παρέχει επίσης στον καταναλωτή τη δυνατότητα, αφενός, να αντιληφθεί στο σύνολό τους τις σημαντικές οικονομικές συνέπειες τις οποίες μπορεί να συνεπάγεται όσον αφορά τις οικονομικές υποχρεώσεις του και, αφετέρου, να εκτιμήσει τον ανάλογο χαρακτήρα της σε σχέση με τη συνολική αξία των υπηρεσιών που προσφέρει η εν λόγω επιχείρηση.

4) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83,

   έχει την έννοια ότι:

προκειμένου να εκτιμηθεί ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας ρήτρας σύμβασης παροχής υπηρεσιών στήριξης της αθλητικής ανάπτυξης και σταδιοδρομίας, η οποία προβλέπει ότι, ως αντάλλαγμα για την παροχή των εν λόγω υπηρεσιών, ο νεαρός αθλητής, ενεργών ως καταναλωτής, δεσμεύεται να καταβάλει αμοιβή ανερχόμενη στο 10 % των εσόδων που θα εισπράξει κατά τα δεκαπέντε επόμενα έτη εάν γίνει επαγγελματίας αθλητής, κρίσιμα στοιχεία είναι η ενδεχόμενη μη πλήρωση της απαίτησης «καλής πίστης» και η ύπαρξη ενδεχόμενης «σημαντικής ανισορροπίας» εις βάρος του καταναλωτή, διευκρινιζομένου ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη, μεταξύ άλλων, η ύπαρξη κανόνων που εφαρμόζονται βάσει της εθνικής νομοθεσίας στην περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει σχετική συμφωνία των μερών, προκειμένου να εκτιμηθεί αν –και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό– η εν λόγω σύμβαση περιάγει τον καταναλωτή σε δυσμενέστερη νομική θέση από εκείνη την οποία προβλέπει η ισχύουσα εθνική νομοθεσία και, ελλείψει τέτοιων κανόνων, οι πρακτικές της αγοράς κατά την ημερομηνία σύναψης της εν λόγω σύμβασης όσον αφορά τις αμοιβές στον οικείο αθλητικό τομέα, εφόσον είναι θεμιτές και δίκαιες, καθώς και η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι λοιπές ρήτρες της εν λόγω σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται, και μεταξύ άλλων αν η αμοιβή που απαιτείται αντιστοιχεί στην αξία της αγοράς στον οικείο αθλητικό τομέα, χωρίς να παραβλέπεται ιδίως ο κίνδυνος που συνεπάγεται για τον επαγγελματία το γεγονός της ανυπαρξίας εγγύησης ότι θα εισπράξει αμοιβή, στην περίπτωση που ο νεαρός αθλητής δεν γίνει επαγγελματίας.

5) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83,

έχει την έννοια ότι:

συμβατική ρήτρα η οποία κρίθηκε καταχρηστική πρέπει να θεωρείται, κατ' αρχήν, ως ουδέποτε υπάρξασα, οπότε δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, ο οποίος πρέπει να αποκατασταθεί στη νομική και πραγματική κατάσταση στην οποία θα τελούσε εάν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα, χωρίς το εθνικό δικαστήριο να μπορεί να επιβάλει στον καταναλωτή την καταβολή οποιουδήποτε ποσού για την αμοιβή που προβλεπόταν από τη ρήτρα που κρίθηκε καταχρηστική, ούτε ακόμη να μειώσει το ποσό αυτό στο ύψος των εξόδων που πράγματι πραγματοποίησε ο επαγγελματίας πάροχος υπηρεσιών στο πλαίσιο της εκτέλεσης της σύμβασης.

6) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα του άρθρου 24, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

έχουν την έννοια ότι:

στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας, πρέπει μεν να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος καταναλωτής, ως ανήλικος, ανήκει σε ιδιαιτέρως ευάλωτη ομάδα, πλην όμως δεν πρέπει να παραβλεφθούν άλλες συνθήκες που επικρατούσαν κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, όπως η εκπροσώπηση του ανηλίκου από τους γονείς του και ο βαθμός ωριμότητάς του.